

Hier zijn wij!

Een sociaal-politieke benadering van de nationale viering van het zilveren ambtsjubileum van Leopold I (1856)¹

MARGOT DE SMAELE

1

L'Europe entier, attentive et émue, applaudit aux manifestations du 21 juillet 1856, et le renom de la Belgique s'en accru encore à l'étranger, ainsi que l'immense réputation de sagesse et d'habileté dont jouissait déjà notre Roi bien-aimée. On ne vit plus seulement en lui le chef heureux et respecté d'un petit peuple: on le plaça d'un accord unanime au premier rang des arbitres de nations, de ces rares et profonds esprits, qui laissent une trace lumineuse dans l'histoire des siècles. Investi de l'estime des peuples et de la confiance des têtes couronnées, le royal habitant du château de Laeken devint le conseil de tous ses frères en royauté, et l'on saura un jour combien de dangers et d'orages ses sages avis épargnèrent au monde.²

Bovenstaande tekst werd geschreven naar aanleiding van het overlijden van de eerste koning van België. De 'manifestations' waarvan in zo lovende woorden sprake, betreffen de viering van diens zilveren ambtsjubileum.³ Dat dat feest aangehaald wordt als een van de belangrijkste wapenfeiten uit de regeerperiode van Leopold I, is tekenend voor het grote belang dat het door tijdgenoten en historici toegekend kreeg en krijgt.⁴ Over of de viering werkelijk de impact gehad heeft die haar in bovenstaand citaat wordt toegekend, kan gediscussieerd worden. Maar niemand kan ontkennen dat de viering een *event* is geweest, een gebeurtenis waar vriend noch vijand aan onderuit kon. De viering heeft het maatschappelijke leven tijdelijk gedomineerd, en kan in dat opzicht niet anders dan geslaagd genoemd worden. Want inderdaad ligt precies daarin het bewust nagestreefde contrast met de tot dan toe gangbare herdenkingen van de koninklijke ambtsverjaardag. In 1856 geen Te Deum in aanwezigheid van slechts een beperkt aantal hoogwaardigheidsbekleders. Geen al bij al weinig deining veroorzakende religieuze plechtigheid. In 1856 beslist politiek België dat een kwarteeuw Leopold uitgebreid en pakkend gevierd moet worden. Op grote

schaal en door alle inwoners van het land. Kosten noch moeite mogen gespaard. Brussel, en met haar de hele natie, dient te bruisen.

Met het oog op de organisatie van wat een 'nationaal volksfeest' moet worden, wordt in de schoot van het parlement een 'commission centrale des fêtes' opgericht. Deze onderhandelt met architecten en schilders over de versiering van de stad, schrijft prijsvragen uit, organiseert muziek- en poëziewedstrijden, bezint zich over het verloop van de feesten etc. Ook andere parlementairen, de regering, lokale politici en particulieren houden zich al dan niet met plezier bezig met de uitgebreide en arbeidsintensieve voorbereiding van de feesten. Het resultaat van deze grote bedrijvigheid en investeringen is navenant.⁵ De juli-feesten van 1856, zoals de viering ook wel genoemd wordt, zijn een spektakel zonder voorgaande. Officiële ontvangsten, plechtigheden, optochten, muziekuitvoeringen, toneelvoorstellingen, dansfeesten, stoeten, een *illumination* in het park, een groot vuurwerk – het zijn slechts enkele van de talrijke ceremoniën en festiviteiten die Brussel gedurende drie dagen in de ban van de viering moeten houden. Van 21 juli (de dag waarop Leopold in 1831 als eerste koning van België de grondwettelijke eed had afgelegd) tot 23 juli is de hoofdstad één groot schouwtoneel,⁶ met podia, standbeelden en triomfbogen; met met bloemen, lampionnen, vlaggen en schilderijen versierde huizen, bomen en parken; en – vooral – met een massa mensen. De weken voor de 21ste hebben onder meer de media op een niet mis te verstane wijze duidelijk gemaakt dat wie er niet bij zal zijn, ongelijk zal hebben, en inderdaad lijken velen het feest belangrijk genoeg te vinden om vanuit de provincies en zelfs vanuit het buitenland naar Brussel af te zakken. Belgische prominenten en burgers, maar dus ook buitenlandse gasten, en een grote schare journalisten, commentatoren en kunstenaars vullen meer dan men had durven hopen de straten. Zij die er wegens omstandigheden en tot hun grote spijt niet bij kunnen zijn, laten zich uitgebreid excuseren in de pers, die daaraan, en aan de belangstelling voor de feesten in het algemeen, opvallend veel aandacht besteedt.⁷

2

Er staat dan ook veel op het (feest-)spel. De viering van 1856 is meer dan 'gewoon' een feestelijke herdenking van de koninklijke inauguratie. Ze is, zoals zovele nationale vieringen uit de negentiende eeuw, een politiek statement. Of beter: ze bevat een aantal politieke statements. In de eerste plaats dient ze duidelijk te maken dat het met de Belgische monarchie goed gesteld is. Meer concreet moet de viering enerzijds eventuele twijfel omtrent het voortbestaan van het koninkrijk definitief de kop indrukken, en anderzijds de koningsliefde der Belgische burgers stimuleren. Zeer waarschijnlijk met 1848 nog vers in het geheugen, heeft men het in dit verband over 'l'imposante cérémonie qui ressemblera encore, s'il est possible, l'union intime du peuple et de la royauté',⁸ of over hoe iedereen deel wil

uitmaken van een gebeurtenis zoals deze, 'qui cimente plus en plus l'union du Roi et de la nation'.⁹

De koninklijke functie mag er dan wel de aanleiding en een belangrijk onderdeel van zijn, de feesten hebben niettemin met meer dan enkel de monarchie van doen. Naast de vorst wordt immers ook, en misschien zelfs vooral, de natie gevierd. '[T]out le monde eût compris que le jubilé du Souverain était aussi le jubilé de la nation',¹⁰ want het 'Belgisch volk', 'en offrant à son souverain un témoignage universelle de gratitude, célébrait aussi le jubilé de son existence comme nation indépendante et libre'.¹¹ Dit verklaart waarom journalisten en andere commentatoren in hun beschrijvingen van de viering opvallend vaak termen als 'natie' en 'Belgisch volk' hanteren, en waarom deze thema's ook in de feesten zelf nadrukkelijk naar voren gedragen worden. De bedoeling daarvan is even duidelijk als voor de hand liggend. Geheel conform het midden-negentiende-eeuwse culturele klimaat dient de viering van 1856 de natie te consolideren en te etaleren. Onder meer het stimuleren van de nationale trots speelt daarbij een niet onbelangrijke rol. Als we de verslaggevers mogen geloven, 'activeren' de feesten de 'fibres nationales' van de Belgische toeschouwers¹² en werken ze de verspreiding van vaderlandslievende gevoelens tot in de verste uithoeken van het land in de hand.¹³ 'Op dezen gedenkwaardigen dag, waer al de herten te gelyk kloppen, waer al de stemmen de 25ste verjaring zynen troonsbestyging juichen'¹⁴ moet iedereen zich Belg voelen, moet iedere Belg zich bevoorrecht achten deel te mogen uitmaken van een natie en/of volk dat tot het organiseren van een dergelijke grootse viering in staat is. Meer algemeen moet het gegeven dat België *en masse* en met een schijnbaar onbegrensd enthousiasme aan de nationale feesten deelneemt, voor eens en voor altijd duidelijk maken dat het land een volwaardige natie is, in staat naast bijvoorbeeld Engeland of Frankrijk zijn mannetje te staan. Of nog: moet het feest toestaan te concluderen:

Et maintenant, que l'on se figure dans cette ville ainsi parée, trois cent mille visiteurs avides de tout voir et de tout entendre, les tambours, les clairons et les musiques de toute une armée, la voix des cloches et le bruit du canon, les cris de joie d'un peuple saluant son indépendance et sa liberté dans le triomphe du Roi dont ses propres mains on construit le trône, et que l'on dise si la Belgique n'a ni splendeur ni nationalité.¹⁵

3

Tot die van de grootsheid der Belgen te overtuigen 'on', behoren niet enkel de inwoners van België. Het feest richt zich in zijn natievormende aspecten tevens tot nog twee andere doelgroepen. Het niet toevallig prominent in de viering aanwezige buitenland is er één van. Voorafgaand aan de feesten stikt het in de kranten van de opmerkingen over welke buiten-

landse gasten de viering zullen bijwonen, wanneer en hoe ze daarvoor in België arriveren, waar ze logeren en ga zo maar door; en ook tijdens de feesten genieten de buitenlandse prominenten zowel in de verslaggeving als in het gebeuren van een bijzondere aandacht en zelfs een voorkeursbehandeling.¹⁶ Het enthousiasme waarmee de 'vreemde' bezoekers verwelkomd worden, laat zich op twee manieren verklaren. In de buitenlandse belangstelling voor het feest wordt ten eerste een bewijs gezien voor het internationaal aanzien van de vorst en het nog jonge België:

[l]a part que le corps diplomatique voulut prendre ainsi à la solennité de l'anniversaire que le pays célébrait, montre quelle haute déférence les puissances étrangères professent pour le Souverain qui s'est consacré avec tant de dévouement et de sollicitude au bonheur de la Belgique. En même temps elle rend témoignage de l'estime qu'elles portent à un Etat bien jeune encore, mais déjà si solidement assis.¹⁷

De aanwezigheid van buitenlanders wordt ten tweede gewaardeerd omdat '[i]l eût fallu que l'Europe tout entière eût pu assister à ce qui se passait dans la capitale de la petite Belgique',¹⁸ met andere woorden: omdat via deze buitenlandse 'ogen' alle buurlanden van de viering getuige kunnen zijn. Dat het land op die manier even in de internationale schijnwerpers zal staan, moet dan op zijn beurt Europa van de kracht, stabiliteit en grootsheid van het kleine België overtuigen. Of dat lukt, kan niet uitgemaakt worden. Het eerder aangehaalde *in memoriam* beweert anno 1865 in ieder geval van wel, en ook vlak na de feesten luidt het dat

[l]a Belgique, par son attitude pendant ces fêtes a montré ce qu'elle est [...]. Elle a conquis de nouveaux titres à l'estime du monde, et aux dates glorieuses de septembre 1830 et de février 1848 nous en avons ajouté une glorieuse encore, plus mémorable et à jamais bénie, celle de juillet 1856;¹⁹

dat het feest de positie van België binnen de 'Europese familie' versterkt heeft;²⁰ en dat België nu ook naar de toekomst toe van buitenlands respect verzekerd is, want dat

l'étranger, à son tour, apprendra à ses fils comment un petit royaume de quatre millions d'âmes a su mériter et conquérir le respect de l'Europe et les faveurs de la Providence.²¹

Dat laatste brengt mij bij de tweede doelgroep van de viering: het nageslacht. De vele nabeschouwingen en commentaren, de publicatie van al dan niet officiële verslagen,²² het vastleggen van het gebeuren in schilderijen, prenten, gravures en zelfs foto's, voorstellen om de Place Saint-Joseph om te dopen tot 'Place de l'Anniversaire' of 'Place des vingt-cinq années'²³ ... het maakt allemaal deel uit van het 'bewaringsoffensief' waarmee men de heilzame werking van de viering naar de toekomst toe wil verlengen. Ook

het megalomane karakter en het hoge spektakelgehalte van de feesten zijn expliciet bedoeld om een onuitwisbare stempel op het geheugen van de toeschouwers te drukken en de harten van latere, toekomstige Belgen met nationale trots vervullen.²⁴ Men wil de herdenking van 25 jaar Leopold met andere woorden op zo'n wijze organiseren en commentariëren, dat ze later herdacht zal worden en zelf ook een belangrijke bladzijde in het boek van de Belgische geschiedenis zal gaan uitmaken. Onder meer in dit opzicht is de herdenking van 1856, om Jos Perry te parafraseren, niet enkel een akte van trouw aan het verleden, maar tegelijkertijd een bezwering van de toekomst,²⁵ wat op zijn beurt impliceert dat het door tijdgenoten aan de feesten toegekende belang nauwelijks overschat kan worden.

4

Bij de studie van collectieve rituelen, zoals herdenkingen en nationale vieringen er zijn, gaat doorgaans de meeste aandacht naar de bindende functie die deze evenementen minstens behoren te vervullen.²⁶ Op het eerste gezicht lijkt de viering van 1856 de vruchtbaarheid van een dergelijke, vaak Durkheimiaans geïnspireerde, benadering te bevestigen.²⁷ De organisatoren en verslaggevers van de feesten beweren inderdaad de eenheid van de natie, of nog: de Belgische gemeenschap, te willen versterken. Dat het promoten en construeren van gemeenschappelijke waarden en een gemeenschappelijk verleden daarbij zoals nog zal blijken een belangrijke rol speelt, doet eveneens sterk aan Durkheim denken. Het is dan ook veeleer als een aanvulling op dan als een contrast met deze benadering, dat ik in dit artikel een ander, meer bij de *discourse-theory* aanleunend relaas van de feesten wil geven. Meer concreet is het mijn bedoeling om in wat volgt op een tentatieve wijze aan te tonen hoe tijdens de nationale viering de symbolische strijd die in en rond elk maatschappelijk veld woedt, tastbaar aanwezig is en zelfs uitgevochten wordt. Daartoe is het nodig te focussen op de in de viering te onderscheiden processen van maatschappelijke identiteitsvorming – meteen het onderwerp van voorliggende tekst.

Uitgangspunt daarbij is de opvatting dat identiteiten (zoals bijv. 'Belg', 'Vlaming', 'katholiek', 'burger' etc.) niet gegeven, gesloten of onwankelbaar zijn, maar daarentegen een contingent en open karakter hebben. Ik beschouw identiteiten als overgedetermineerde structuren, die voortdurend geconstrueerd en genegotieerd worden in en door middel van discours.²⁸ De link naar machtsstrijden is makkelijk gelegd wanneer men in beschouwing neemt dat in pluralistische samenlevingen, zoals de midden-negentiende-eeuwse er op haar manier een is, over het algemeen grote meningsverschillen bestaan over de wenselijkheid van bepaalde maatschappelijke identiteiten. Anno 1856 zijn er bijvoorbeeld klerikalen en anti-klkerikalen, die er beiden naar streven de samenleving volgens de in hun discours uitgedragen opvattingen te modelleren en daarin soms lijnrecht tegenover elkaar staan. Beide 'kampen' willen anderen van hun inzichten

overtuigen, of misschien beter, anderen ertoe brengen zich achter hun respectieve doelstellingen te scharen. En aangezien het vaak verschillende, tegenstrijdige doelstellingen betreft, gaat een dergelijk streven bijna per definitie met (discursieve) strijd gepaard. Bovendien wordt de eigen identiteit meestal net door middel van strijden, met name tijdens en door het zich afzetten tegen 'een' ander, opgebouwd en vorm gegeven.

Het versterken en uitdragen van de 'Belgische identiteit' is een eerste, voor de hand liggend voorbeeld van een dergelijk proces. De feesten moeten de inwoners van België niet enkel trots maken Belg te zijn, ze moeten hen ook 'doordrenken' van hun Belgische nationaliteit.²⁹ Daartoe lijkt men alle andere maatschappelijke identiteiten (tijdelijk) naar de achtergrond te willen dringen. In dit verband beweren de organisatoren dat deelnemers aan de viering uitsluitend nog Belg zijn. Dat wil zeggen dat al de andere subjectposities die ze in het 'normale leven' innemen, volledig verdwijnen ten voordele van die ene allesoverheersende 'nationaliteit-positie'. Men voelt zich niet langer man of vrouw, arm of rijk, gelovig of niet gelovig. Men voelt zich Belg. Van belang hierbij is dat die subjectpositie 'Belg' niet mag opgevat worden als een algemeen gekende positie, waar tijdens de feesten aan herinnerd of gerappelleerd wordt. De tijdens de feesten uitgedragen 'Belg-discours' zijn niet enkel betekenisuitdragend. Ze zijn tevens en misschien zelfs in de eerste plaats betekenisgevend. Ze hebben tot doel en/of voor effect de inwoners van België te leren wat het precies inhoudt om Belg te zijn, of, in discours-analytische termen vertaald: welke betekenis aan de betekenaar 'Belg' toegeschreven moet worden.

Een tweede voorbeeld van identiteitsvormende processen tijdens de viering hangt samen met het feit dat in het feest (zoals in alle grote openbare evenementen) heel wat symbolisch kapitaal te vergaren en te etaleren valt. Om te beginnen is er het gegeven dat deelname aan het gebeuren, en dan vooral de in beperkte kring plaatsvindende onderdelen daarvan, een prestige en een legitimiteit oplevert. Het duidelijkst komt dit tot uiting in het feestbanket, waarop slechts 400 personen aanwezig zijn.³⁰ Zoals verder nog zal blijken, kan echter ook van onder meer het galaspektakel, de muziek-uitvoeringen en de ceremonie op de Place de la Société-Civile hetzelfde gezegd worden. Niet enkel de aanwezigheid *bij*, maar ten tweede ook de rol die men speelt *in* de feesten, is van belang. Ik denk daarbij in de eerste plaats aan het verloop van de communicatie. Het mogen spreken tot de vorst is bijvoorbeeld een eer en dus een prestige-opleverende zaak. Ook door het zich opwerpen als een spreekbuis voor of representator van een bepaald segment van de samenleving kan men op een gelijkaardige wijze een zekere macht verwerven.³¹ Hetzelfde geldt voor de verdeling van de staan- en zitplaatsen voor de toeschouwers. Niet toevallig lijkt dit voor de organisatoren en verslaggevers van erg groot belang te zijn en staat in de programma's die de *Moniteur* in de weken voor de viering publiceert, alsook in de uitgebreide berichtgeving, zeer nauwkeurig en exhaustief beschreven welke mensen tijdens de plechtigheid wanneer op welke plaats wat (moe-

ten) doen. Even veel belangstelling gaat naar klederdracht en andere onderscheidingstekens, alweer manieren om zichzelf én anderen een identiteit toe te meten of voor te houden. Want de omgang met al deze zaken – deelname aan en rol in het feest, wijze van communiceren, kledij, ingenomen posities – maakt duidelijk wie men is. Het biedt een gelegenheid om zich in een bepaalde identiteit (bijvoorbeeld die van verdienstelijk burger) bevestigd te voelen én om van het instappen in bepaalde subjectposities een na te streven *goal* te maken. Vanuit de vaststelling dat dat laatste vooral de ‘instellingen’ die deze identiteit promoten ten goede komt, kan dan de link naar machtsgroepen en positioneringen gelegd worden.

5

Maar laat ik, vooraleer al te veel op de zaken vooruit te lopen, mijn verhaal een aanvang doen nemen bij het begin van de viering. De feesten vormen een mooi afgebakend geheel en hun verloop weerspiegelt een voorkeur voor een duidelijk omschreven, al dan niet door (uitgevonden) tradities bepaalde gang van zaken.³² Reeds op de avond van 20 juli wordt de viering met klokkengelui en 21 kanonschoten ingeleid, en pas nadat artillerie en klokken ook op de 21ste het begin van de feestelijkheden aangekondigd hebben, verlaat de vorst om precies 12 uur 's middags zijn kasteel in Laken. Met een open wagen rijdt hij naar de Lakense burgemeester, die enkele woorden tot de koning richt. Burgemeester Herry stelt onder meer dat de vorst ook op 21 juli 1831 uit Laken was vertrokken en dat zodoende de Lakense bevolking de vorst bij zijn eerste passen op weg naar het koningschap begeleid had. Bovendien omschrijft hij Laken als de geliefkoosde verblijfplaats van de vorst en als de stad die met al het koninklijk prestige in verband gebracht wordt. Volgens Herry is Laken een stad ‘qui a vu son nom associé à tous les souvenirs qu’éveille la famille royale’. Zijn toespraak illustreert op die manier treffend hoe niet enkel individuen, maar ook grotere entiteiten zoals steden zich in de viering trachten te profileren, om zo prestige te verwerven. Een ander voorbeeld in dit verband is de stad Brussel, die in de discours rond de feesten een enorm prestige krijgt toegekend. Het heet dan dat ze zich in de viering de titel ‘hoofdstad’ waardig getoond heeft. In vergelijking met de andere Belgische steden, maar ook ten opzichte van de overige Europese hoofdsteden, zou de stad zich nu voor eens en voor altijd positief geprofileerd hebben. Na afloop van Herry's toespraak bestijgt Leopold in het bijzijn van een juichende menigte zijn paard, om zich zo, aan het hoofd van een lange stoet, naar Brussel te begeven. De doortocht door de stad volgt de route waarlangs de koning in 1831 de plaats van zijn eedaflegging bereikt had. Dit is zeker geen toeval, want dat het verleden exact ‘herdaan’ wordt, lijkt voor de tijdgenoten een vanzelfsprekendheid te zijn.³³ Op zijn beurt is dat tekenend voor de wijze waarop rond het midden van de negentiende eeuw met het verleden wordt omgegaan, en meer concreet voor de wijze waarop men dat verleden en

wat daar nog van overblijft op een zeer directe en voor ons wat vreemd aandoende manier lijkt te koesteren.³⁴

De brug van Laeken, waar de Brusselse burgemeester de koning onder een speciaal voor de gelegenheid opgetrokken triomfboog opwacht, vormt een tweede, langere halte. Burgervader de Brouckere houdt een toespraak, de vorst beantwoordt die met een korte redevoering, de Brabançonne wordt gespeeld en de koning onder een regen van bloemen bedolven. Met een muziekkorps op kop³⁵ gaat het vervolgens eerst richting Place Royale, waar, zoals nog zal blijken, een in zeer emotionele termen omschreven ontmoeting tussen Leopold en de nog overblijvende leden van het vroegere Nationaal Congres plaatsvindt; en daarna naar de voor de gelegenheid tot Place de la Société-Civile omgedoopte Place Saint-Joseph. Net voor de aankomst op dat plein begroeten vorst en voorzitters van de wetgevende Kamers elkaar met opnieuw de nodige toespraken, overigens nadat eerstgenoemde in het Paleis van Brussel nog enkele prominenten ontvangen en aan zijn gevolg toegevoegd had.³⁶ Samen met de voorzitters van Kamer en Senaat neemt Leopold plaats op de voor hem voorziene troon. De leden van het nationaal congres en de clerus volgen zijn voorbeeld en na een eerbetoon van leger en *garde civique*, kan de religieuze ceremonie beginnen. Na afloop van die plechtigheid ontvangt de vorst uit handen van de minister van Binnenlandse Zaken twee 'medailles commémoratives' en wordt een défilé gehouden. Later op de avond volgt er dan opnieuw muziek. Afsluiter is het reeds vermelde banket, aan de koninklijke familie aangeboden door de Kamers.³⁷

Deze eerste dag van de viering wordt door Louis Hymans omschreven als gericht op een 'public priviligié', en inderdaad kan men zich bij het doornemen van kranten en andere verslagen niet ontdoen van de indruk dat de officiële ceremonies een eerder welgesteld publiek aantrekken.³⁸ In ieder geval betreft het een zorgvuldig geselecteerde groep mensen. Uit de enkele kritieken op het ontbreken van ruimte voor 'le peuple' blijkt immers dat de ceremonies, ondanks dat ze niet achter gesloten deuren plaatsvinden, niet vrij toegankelijk zijn.³⁹ Zelfs een plein is beperkte, besloten ruimte, en de zit- en staanplaatsen op de Place waren al weken op voorhand aan allerhande prominenten en hun echtgenotes toegekend. Het volk (waar-mee ik bedoel: zij die geen toegang hebben tot de politieke en publieke sfeer) kan de ceremonie dan ook niet aanschouwen. Door met een systeem van toegangskaarten te werken, slagen de organisatoren er wonderwel in de welkome toeschouwers te scheiden van 'les masses', aan wie op die manier dus de status van publiek ontzegd wordt. Ik kom daar verder nog uitgebreid op terug en beperk mij hier tot de opmerking dat doorheen heel de viering het 'public d'élite' bijna systematisch van tot de 'classes populaires' behorende enthousiastelingen onderscheiden wordt en dat het volk eigenlijk vooral via 'zijn' representatoren aan de ceremonies in het feest 'deelneemt'.⁴⁰

Centraal in de officiële toespraken staat de dankbaarheid van ‘de Belgen’ jegens ‘Leopoldo primo Belgarum regi’, zoals hij in een inscriptie op een van de speciaal voor de gelegenheid opgetrokken triomfbogen genoemd wordt. Niet enkel de redevoeringen, maar ook de berichtgeving over de viering, en werkelijk heel het gebeuren, dragen zeer duidelijk een notie van erkentelijkheid uit.⁴¹ In zijn correspondentie met Nothomb merkt de koning op dat ij met veel genoegen akte genomen heeft van die dank die het land hem tijdens de feesten betoonde.⁴² Leopold kan inderdaad tevreden zijn, want de erkentelijkheid van de natie houdt een erkenning van het koninklijk kunnen en een legitimatie van het koninklijk zijn in. De achterliggende redenering daarbij is de volgende. Het feest draait rond ‘Leopold, venant recevoir la récompense de vingt-cinq années d’honneur et de fidélité à ses serments’.⁴³ Deze notie van compensatie hangt samen met de idee dat een vorst wordt gevierd ‘zoo als hy het verdient’.⁴⁴ Ze veronderstelt dat een vorst slechts wordt gevierd voor zover zijn prestaties en zijn betekenis voor het land dat toestaan. Als de koning in 1856 dus een viering te beurt valt, als hem het recht wordt toegekend om gevierd te worden,⁴⁵ impliceert dat bijgevolg dat ‘men’ van oordeel is dat hij zich op voldoende manier van zijn taak gekweten heeft en kwijt. In het aldus vastgestelde kunnen van Leopold I wordt dan op zijn beurt een rechtvaardiging van de staatsvorm en het staatshoofd van België, of nog: van ‘het vorstelijk zijn’ onderkend. Bogend op een verleden van wederzijdse eedafleggingen lijkt men het koningschap voor de gelegenheid op te vatten als een contract tussen vorst en volk, dat van zodra een der betrokken partijen in gebreke blijft, door de andere partij opgezegd kan worden. Het feest krijgt in het verlengde van deze gedachtegang de betekenis van een soort tussentijdse evaluatie, of juist: van een rituele verlenging van dat contract. Men stelt vast dat de vorst zijn werk goed gedaan heeft en dus – en slechts voor zover dat het geval is – schenkt de natie hem opnieuw haar vertrouwen en wordt het pact tussen vorst en natie hernieuwd.⁴⁶

Vooral de ceremonie op de Place Royale waar Leopold de nog in leven zijnde leden van het oude Nationaal Congres ontmoet, illustreert het voorgaande treffend.⁴⁷ Dit samenzijn van de koning en het na de revolutie van 1830 opgerichte Congres krijgt door tijdgenoten een grote betekenis toegeschreven. Het officieel relaas van de feesten heeft het over ‘un épisode qui domine de haut tous les détails les plus attachants de ces mémorables journées, qui en constitue en quelque sorte la morale et leur imprime l’impérissable cachet de l’histoire’.⁴⁸ Het brengt, net zoals de andere commentatoren, in een pathetisch aandoende stijl verslag uit van deze op zichzelf al met een groot gevoel voor dramatiek geësceneerde ceremonie. Deze laatste bestaat erin dat de leden van het Nationaal Congres de vorst opwachten, hem groeten en een lange – overigens nog diezelfde morgen goedgekeurde – toespraak houden. Een zichtbaar ontroerde vorst beant-

'Arc de Triomphe de la Place Royale, Arrivée des princesses au palais'; gravure van P. Annemakers, 1856 (UB Gent).

wordt dit spreken met veel emotie.⁴⁹ Daarop volgt dan een pakkende, want van het protocol afwijkende scène. De koning, klaar om het plein te verlaten, keert geheel onverwacht en op een spontaan aandoende wijze terug naar de oude voorzitter van het Congres, om hem nog een laatste maal op het hart te drukken dat het hem allemaal diep geraakt heeft. 'Je suis heureux messieurs, de vous voir si nombreux',⁵⁰ zegt Leopold. Ook in zijn speech had hij zich reeds laten ontvallen dat de aanwezigheid van zoveel leden van het oude Congres hem gelukkig stemde, en inderdaad lijkt daarin het belang van de plechtigheid te liggen. Meer bepaald wordt met name in het gegeven dat zich onder die leden een aantal ex-republikeinen bevinden, een ultieme rechtvaardiging voor de monarchie en voor Leopolds positie gezien. Als zelfs aanvankelijke tegenstanders van de instelling en de persoon Leopold van Saxe-Coburg in de evaluatie die het feest is de vorstelijke verdienstelijkheden erkennen, dan moet laatstgenoemde het wel goed gedaan hebben, expliciteert onder meer Hymans:

Il a donc bien mérité de la patrie, ce Roi sage et loyal, puisque après vingt-cinq ans d'épreuves, après vingt-cinq ans de lutte et de travaux, il va recevoir l'éclatant hommage du respect de ceux qui voyaient dans son avènement un péril pour la patrie.⁵¹

Dat de vorst na afloop van de feesten aan Van de Weyer schrijft:

Le fait historique qu'une assemblée quasi républicaine, dont un grand nombre (de membres) encore présent, a pu, après un quart de siècle, déclarer librement que toutes les promesses avaient été religieusement observées et que, en plus, il y avait des résultats que des siècles souvent ne sauraient montrer, vaut bien la peine de devenir l'objet de quelque attention de la part public anglais si prompt à blâmer.⁵²

geeft aan dat ook hij er zo over dacht, of minstens – en dat is waar het hier om gaat – dankbaar gebruik maakt van het door het 'feest-examen' verkregen aanzien om zijn machtspositie op het (internationale) politieke veld te versterken.

7

Ze zijn in wat voorafgaat al een paar keer zijdelings aan bod gekomen, de verdiensten die de koning een feest waardig maken. Leopold zelf heeft het over het houden van beloften en niet nader omschreven realisaties. Het oude Nationaal Congres stelt concreter dat de natie haar vorst om drie redenen dankbaar hoort te zijn:

son Roi n'a ni violé une seule de ses lois, ni porté atteinte à une seule de ses libertés, ni donné cause légitime de plainte à un seul de nos concitoyens.

Het zet dat laatste, overigens doeltreffend verwoorde argument (tegenwerpen dat er wel degelijk klachten zijn, heeft geen zin!) kracht bij met de bewering dat de koning 'après Dieu a le plus contribué à le [i.e. het Belgische volk] rendre heureux'. Hiermee is de hoofdtoon van de lofbetuigingen aangegeven. Schematiserend kan gesteld worden dat deze over het algemeen twee componenten bevatten. Enerzijds dankt men de vorst voor het respecteren van de vrijheden en de rechten van de Belgen, en anderzijds prijst men wat hij gedurende zijn regering gerealiseerd heeft. Een van de meest wezenlijke verschillen met vroegere over 'België' heersende vorsten, zo luidt het in het eerste geval, is dat Leopold I nooit zijn grondwettelijk vastgelegde bevoegdheden overschrijdt⁵³ en dat hij, anders dan zijn meer tot absolutistische praktijken geneigde ambtsgenoten, de Belgen rechtvaardig en met respect voor hun eigenheid behandelt.⁵⁴ Los van of dat de bedoeling is, is het van belang op te merken dat dergelijke discours grenzen stellen aan de taak en de aard van de functie van de koning, en dat ook de tweede component van de lofspraak (de opsommingen van de realisaties van de vorst) logischerwijze een soortgelijk 'afbakenend' effect heeft. Logischerwijze, want als je gaat omschrijven wat een koning is, kan en moet doen, geef je immers tevens impliciet aan wat een koning niet is, niet mag en niet moet doen.

Vaak wordt verkondigd dat de koning de beste garantie voor de Belgische onafhankelijkheid vormt. Ten eerste omdat hij in het buitenland een groot aanzien geniet en ten tweede omdat hij binnen België een stabiliserende invloed heeft. Verder wordt het koningschap omschreven als een door het nationaal congres tot 'clef de voûte du nouvel édifice'⁵⁵ uitgeroepen instelling, die de Belgische nationaliteit consacreert⁵⁶ en de eenheid van het land in de hand werkt. De terzake vaak gebruikte vader-metafoor verbeeldt dit treffend. Zoals een vader, gezegend met de wijsheid der jaren, over zijn kinderen waakt, zo vervult ook de vorst 'le rôle paternel d'un pouvoir modérateur, tempérant par sa haute prudence les luttes pacifiques, inhérentes à nos institutions'.⁵⁷ Een tweede, minstens even populaire metafoor vergelijkt de koning met een kapitein. België is een schip, dat dankzij de goede instructies van de opperzeeman-vorst de talrijke klippen in de samenleving weet te omzeilen. Het heet dan dat België op die manier veilig de haven van de vrijheid en vooruitgang bereikt heeft:

Notre liberté était semée d'écueils, la jeune Belgique vous a choisi pour pilote, et vous l'avez conduite au port.⁵⁸

of nog:

Oui, Sire, la fermeté prudente et la sagesse éclairée de Votre Majesté, après avoir évité bien des écueils, vaincu bien des obstacles, ont mené à bon port le vaisseau de l'Etat, portant dans ses flancs plus de richesses, monté par un équipage plus sain et plus fort que jamais.⁵⁹

Het is moeilijk de nuanceverschillen tussen beide metaforen te vatten. De vorst zelf lijkt de vader-metafoor te verkiezen, vermoedelijk omdat die, meer nog dan de kapitein-metafoor, een algemeen aanvaarde gehoorzaamheid impliceert en bovendien de overgang naar zijn opvolger makkelijker, want 'natuurlijk' maakt.⁶⁰ In ieder geval roepen beide metaforen een beeld op van 'un souverain qui, depuis un quart de siècle, préside à nos destinées et les dirige avec sagesse'.⁶¹ Sommigen gaan nog verder in hun lofbetuigingen en schrijven zowat alles wat België sinds haar onafhankelijkheid ten goede overkomen is toe aan de vorst.⁶² Ze bedanken laatstgenoemde dan meer concreet voor zijn inzet inzake 'les améliorations morales, développements dans les arts sciences et lettres, prospérité matérielle, progrès politique'⁶³ en voor wapenfeiten als 'la dette imposée à la Belgique diminuée de plusieurs millions, par l'influence de votre majesté dans le conseil des rois' en de ontwikkeling van de industrie, de kunsten, de landbouw en de handel.⁶⁴ Dat men zich in dergelijke lovende woorden over de vorst uitlaat, hangt vanzelfsprekend samen met de context – het is het feest van de koning en over de jarigen niets dan goed – en moet misschien ook gezien worden in het licht van de angst voor een Franse annexatie en de geruchten over een nakende abdicatie van Leopold.⁶⁵ Bijgevolg lijkt het aangewezen de lofdiscours met een flinke korrel zout te nemen. Temeer daar de inbreng van de koning in het gebeuren en de verslaggeving ongetwijfeld groot geweest is. Bovendien mag niet uit het oog verloren worden dat zelfs de meest vleiende woorden zoals hierboven vermeld bijna steeds ook een afbakening van de koninklijke macht impliceren en soms zelfs expliciet met een dergelijke begrenzing gepaard gaan.⁶⁶

Tot besluit van mijn uiteenzetting over de vorstelijke positionering nog twee opmerkingen. De eerste is dat men in de feesten van 1856 zowel de persoon als de institutie 'koning' viert. Dit is mogelijk omdat Leopold de eerste Belgische koning is, en de verjaardag van zijn persoonlijke regering en die van de Belgische monarchie als instelling dus op dezelfde dag vallen. Ten tweede wil ik erop wijzen dat de oudste zoon van Leopold geregeld als de 'espoir de la patrie' en vooral: als een aardje naar zijn vaartje omschreven wordt. Zo refereren bijvoorbeeld de voorzitters van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat in hun respectieve toespraken beiden aan 's konings zoon. Vooral de voorzitter van de Senaat is daarin zeer duidelijk wanneer hij de vorst vraagt: 'initiez l'héritier du Trône aux grands actes de votre vie'.⁶⁷ Ook Leopold zelf draagt zijn kinderen tijdens de viering herhaaldelijk naar voren. Dit doet hij vooral in de op de nationale feesten volgende rondtocht door het land, tijdens dewelke hij zijn kinderen niet enkel voorstelt, maar ook aanbeveelt. Het meest opvallende voorbeeld is zijn toespraak in Brugge,

En terminant je dois recommander mes enfants à votre affectueuse fidélité. Lorsque je suis venu la première fois parmi vous, j'étais seul; aujourd'hui j'ai à mes côtés des Princes pénétrés de leurs

devoirs envers la Belgique, et qui se montrent digne de les remplir et de vous aider dans la noble tâche qui vous est imposée.⁶⁸

Deze woorden maken duidelijk dat de aandacht voor de koninklijke familie als geheel, net zoals de nadruk op de instelling monarchie, de troonopvolging voorbereidt. De viering moet dus met andere woorden én de positie van de vorst vastleggen en verstevigen, én de instelling 'monarchie' naar de toekomst toe veiligstellen.

8

De vertegenwoordigers van de geestelijkheid aanschouwen en aanhoren de parade van het leger en de garde civique en de plechtige toespraken van de voorzitters van Kamer en Senaat vanuit een tegen de wanden van de église Saint-Joseph opgetrokken 'estrade'. Eens de laatste woorden uitgesproken, dalen ze op een plechtstatige manier af naar het grote podium, om zo het religieuze luik van de grote ceremonie een aanvang te laten nemen. Daags daarna laat de *Indépendance* haar lezers in een eerder bitsig artikel weten dat het genoemde balkon eigenlijk was opgetrokken met het doel er een deel van het koor onder te brengen, wat, schrijft de liberale krant, een zeer weloverwogen besluit geweest was:

[l]e choix de l'emplacement de cette estrade n'était pas arbitraire; il avait été déterminé par des considérations tirées des lois de l'acoustique. La façade de l'église devait faire l'office de plan repereur et empêcher la trop grande dispersion des ondes sonores.

Echter:

[c]e plan judicieux fut bouleversé par la volonté de l'archevêque de Malines, plus puissante que celle de la commission. La tribune préparé pour les exécutants convenait au clergé; il la réclamé pour lui. Bien plus, le clergé eut la prétention d'indiquer la place que devait occuper la nouvelle tribune des musiciens, et cette prétention fut admise.

Die kerkelijke pretentie heeft, nog steeds volgens *L'Indépendance*, nefaste gevolgen gehad. De eruit voortvloeiende verplaatsing van het koor was immers vanuit akoestisch oogpunt minder gunstig en leidde er bovendien toe dat slechts twee derde van het geplande aantal zangers en musici aan de viering kon deelnemen. Het door de *Indépendance* zeer betreurde resultaat laat zich raden: 'L'effet musical, qui aurait été grandiose si le plan de la commission des fêtes eut été suivi, a été maigre', en dat terwijl het toch zo mooi had kunnen zijn!⁶⁹ Niets van dit alles in de spreekbuisen van de katholieken. *L'Emancipation* omschrijft de enscenering op het plein als zeer geslaagd:

Rien n'était plus majestueux que l'estrade du clergé, avec les cinq cents prêtres vêtus de blanc, et les membres de l'épiscopat, au milieu, entouraient S. Em le cardinal-archevêque, qui était couvert de splendides ornements pontificaux,⁷⁰

en dat de liberalen het nodig vinden er kritiek op te leveren, laat vermoeden dat de majestueuze afdaling uit het balkon en de daarop volgende processie naar het altaar inderdaad behoorlijk indrukwekkend waren. Wat er ook van zij, van belang voor mijn verhaal is dat het voorgaande illustreert hoe beide kranten ook in hun verslaggeving over de viering hun typische, rond de tegenstelling tussen klerikalen en anti-kerikalen gecentreerde retoriek hanteren.

'De grootse, majestueuze Kerk' versus 'de betweterige en een goede gang van zaken verhinderende Kerk' zijn onderdelen van twee hegemonie nastrevende discours, die het politieke leven en het daarmee samenhangende medialandschap rond het midden van de negentiende eeuw overheersen. In dit verband biedt de religieuze plechtigheid aan de klerikalen een mooie gelegenheid om op de 'openbare voorgrond' te treden en zo hun invloed in de politiek en de samenleving in het algemeen te vergroten.⁷¹ De Kerk heeft er dus alle belang bij om van het Te Deum iets groots te maken. Dat doet ze ten eerste door haar vertegenwoordigers de viering in groten getale te laten bijwonen⁷² en daar in haar media achteraf uitgebreid over na te kaarten. Daarnaast lijken de katholieken zich vooral te willen positioneren door zich aan de vorst / de monarchie 'vast te haken', of nog: door een binding tussen de betekenaars 'vorst' en 'katholieke kerk' te installeren. De Kerk houdt van de vorst en de vorst houdt van de Kerk, dat is boodschap die men wenst over te brengen. Dat de Kerk de vorst toegenegen is, moet in de eerste plaats blijken uit het enthousiasme waarmee de geestelijkheid haar 'feest-taken' vervult. In de woorden van de voor godsdienst en vaderland strijdende *De Vlaming*:

In de schoone betoogingen welke te Brussel plaets hebben gehad, heeft de godsdienst de eerste plaets bekleed, zyne medewerking is gevraagd en verleend geworden met de vlytigheid welke een diep gevoel van vaderlands liefde opwekte.⁷³

Deze aan patriottisme gekoppelde steun voor de vorst (de koppeling heeft voor effect dat niet alleen monarchisten, maar ook patriotten de mogelijkheid geboden wordt zich het klerikale discours eigen te maken⁷⁴) wordt tevens kenbaar gemaakt door middel van het denderende applaus waarop de clerus de vorst na de plechtigheid trakteert.⁷⁵ Dat Leopold zich van zijn kant haast om hen de hand te drukken, heet dan weer een teken van het koninklijk ontzag voor de Kerk te zijn.⁷⁶ Voor wie daar desondanks toch nog aan zou twijfelen, publiceert *De Vlaming* tenslotte nog volgende redevoering van een ontroerde koning. Ze is gericht aan de bisschoppen en priesters, en luidt:

Hoogwaardige Heeren, zegde Z.M., ik bedank UE. over de zoo vaderlandsche betoogingen der geestelykheid. Reeds zyn wy gedurende het vierde eener eeuw in de vriendelykste betrekkingen geweest en nooit zyn ze gestoord geworden; in alle omstandigheden vinde ik in UE. dezelfde genegenheid, dezelfde verknochtheid. Deze gevoelen, Hoogwaardigheden, strekken u tot eere, en derzelver belangloosheid vermeerderd myn genoegen; uwe wysheid heeft zeer veel bygedragen om ons gelukkiglyk de gevaren te doen vermyden welke ons gedurende myne vyf-en-twintig-jarige regering bedreigd hebben. In de toekomst zal ik op UE. rekenen zoo als ik het in het verledene gedaen heb. Ik weet niet wat er my in de toekomst door de Voorzienigheid bereid is; maer, wat er ook gebeure, ik zal altyd wegens UE in dezelfde gedachten blijven.⁷⁷

Nog directer wordt het wanneer de koning tussen de lijnen van een bisschoppelyk discours door gevraagd wordt in bepaalde dossiers positie in te nemen voor de Kerk en dus de facto tegen de liberalen. Het begint allemaal vrij onschuldig met een dankbetuiging aan het adres van de vorst 'namens de geestelykheid en namens alle katholyken',⁷⁸ omdat 'Uwe Majesteit den godsdienst welke zy belyden, de standvastigste en krachtigste bescherming heeft verleend'. Die godsdienst die zij belijden, is niet die van de protestantse koning. Maar de echtgenote van Leopold, die enkele jaren voor de viering overleed, was wel katholiek geweest. Door vanuit de persoon van Louise-Marie melding te maken van de katholieke opvoeding van de koningskinderen, wordt het katholicisme vervolgens in verband gebracht met de koninklijke familie en in het bijzonder de troonopvolger:

In gemeen overleg met hoogstdeszelfs deugdryke Echtgenoot, heeft Uwe Majesteit hoogstdeszelfs kinderen eene opvoeding gegeven, op godsdienstige grondbeginselen gevestigd.

Op een moment dat het onderwerp 'godsdienst en onderwijs' in de kamers reeds tot hoog oplopende discussies had geleid, voegt de kardinaal-bisschop van Mechelen daar onder de vorm van een lofbetuiging aan toe:

Uwe Majesteit, niet te vrede met hoogstdeszelfs kinderen eene uitmuntende opvoeding te geven, heeft nog gewild dat de scholen van den staet en der gemeenten altyd de belgische jeugd gelegenheid aenboden, om zich, niet alleenlyk een sterk onderwijs te verschaffen, maer vooral dit christelyk onderwijs, waervan het openbare en byzondere geluk afhangt.

Of hij het werkelijk zo bedoeld heeft, kan niet uitgemaakt worden, maar de kardinaal wekt hiermee minstens de indruk de legitimiteit van het klerikale standpunt inzake de onderwijsmaterie kracht bij te willen zetten. Dat hij dat doet in een politiek onrustig klimaat, waarin de grotendeels rond levensbeschouwelijke vragen draaiende discussie over de (openbare)

liefdadigheid in zowel de Kamers als de publieke opinie een zeer *hot item* aan het worden is, maakt zijn uitspraken des te meer politiek geladen.

9

De ochtend van de tweede dag, die, hoe kan het ook anders, met het luiden van klokken een aanvang neemt, vinden na een park-concert twee elkaar in tijd overlappende gebeurtenissen plaats. Ten eerste een prijsuitreiking van een naar aanleiding van de feesten georganiseerde poëziewedstrijd en ten tweede een *revue royale* en schouwing van de troepen. De vorst woont het tweede evenement bij, in de prijsuitreiking neemt onder meer regeringsleider De Decker de honneurs waar. In wat volgt sta ik eerst en vooral stil bij de prijskamp, omdat deze, net zoals de religieuze ceremonie, illustreert hoe de nationale viering van 1856 echo's van maatschappelijke conflicten bevat. Daartoe is het nuttig kort de voorgeschiedenis van de wedstrijd in kwestie te schetsen, en melding te maken van haar 'geflopte' voorgangster uit 1855.⁷⁹ Toen hadden enkele grote Vlaamse namen, waaronder Van Rijswijck en Van Duyse, de dichtwedstrijd die de regering organiseerde ter gelegenheid van de 25-jarige Belgische onafhankelijkheid, geboycot. Daar werd zwaar aan getild en de episode veroorzaakte een eerste grote breuk tussen Vlaamsgezinden en regering. Een en ander kwam daarbij voort uit het gegeven dat Pieter De Deckers aanstelling in 1855 grote verwachtingen geschapen had in het Vlaamse kamp, en dat het desondanks onbeantwoord blijven van de taaleisen bij sommige Vlamingen tot teleurstelling en ongenoegen jegens de regering geleid had. Het is precies diezelfde regering die nog geen jaar later opnieuw een poëziewedstrijd inricht in het kader van de viering van 25 jaar Leopold. Van een boycot is deze maal geen sprake; 'de Vlamingen', waaronder ook Van Duyse, doen mee.⁸⁰ Dit wil echter niet zeggen dat de taalconflicten in 1856 geen rol spelen. Ze komen enkel op een andere manier tot uiting. Bijvoorbeeld in het gegeven dat in de gedichten Vlaamse taaleisen verwerkt worden.⁸¹ De politieke impact daarvan wordt duidelijk, wanneer men weet dat deze Vlaamse actie, samen met de publicatie van een manifest waarin het Nederlandsch Kunstverbond het uitblijven van veranderingen op taalvlak in weinig zachte bewoordingen aan de kaak stelde, waarschijnlijk van doorslaggevend belang geweest is voor de oprichting van een 'commission chargée d'examiner les dispositions à prendre dans l'intérêt de la langue et de la littérature flamande'. Het geeft aan hoe de viering van de koning op een zeer directe wijze verweven is met de spanningen waartoe het opwerpen van Vlaamse taaleisen sinds de jaren 1850 aanleiding gaf.

Dat de Vlaamse eisen in en rond de wedstrijd en de feesten in het algemeen herhaaldelijk geformuleerd worden, illustreert tevens treffend hoe men zo'n nationale viering aangrijpt om bepaalde zaken op de maatschappelijke of politieke agenda geplaatst te krijgen. Een dergelijke invalshoek laat opnieuw toe de viering te benaderen als een toneel van sociale

of politieke, discursieve strijd, waarop wie gehoord wil worden een verschijning maakt. In het geval van de Vlamingen gaat dat met een zekere schroom gepaard. In de viering wordt een discours uitgedragen van eenheid en van vreedzaam samenlevende landsdelen.⁸² Een positief, vrolijk discours dus, dat past in de algemene euforie en vreugde die het feest moet oproepen. Het hameren op de Vlaamse eisen staat daar diametraal tegenover en is op die manier eigenlijk een 'spelbreker'. Het kan de pret van het feest en hen die daaraan deelnemen bederven. Bovendien worden in het feest de natie en de vorst gevierd, twee zaken die de Vlamingen nauw aan het hart liggen.⁸³ Omwille van dit alles, wordt dat laatstgenoemden niettemin toch hun ongenoegen uiten, gekoppeld aan een notie van plicht. Wanneer de Vlamingen klagen, dan benadrukken ze daarbij dat dat iets is dat ze moeten doen, iets dat ze niet kunnen achterwege laten.⁸⁴ Dergelijke uit een plicht voortkomende 'discursieve verschijningen' op het openbare toneel hebben twee effecten. Ten eerste confronteren ze de machthebbers met de eisen van het zich verdrukt voelende Vlaamse kamp. Daarnaast kunnen ze echter ook een rol spelen in de vorming van en de ledenwerving voor dat kamp. De 'Vlaamse discours' stellen immers zowel hen die ze verkondigen als de overige Belgische Nederlandstaligen in staat zich een Vlaamse identiteit aan te meten en/of te cultiveren. Een identiteit die, net zoals de Belgische, onder meer in de discours die tijdens de feesten verkondigd worden een invulling krijgt.⁸⁵ Voor wat tenslotte de prijsuitreiking zelf betreft: langs Vlaamse zijde worden *ex aequo* Van Beers en Van Duyse tot winnaar gekozen, aan Franstalige kant gaan Hymans en Walton met de eer en een waardevolle medaille lopen.⁸⁶

10

Terwijl de proclamatie van de poëziewedstrijd afgerond wordt, stelt de vorst zich na het *revue* samen met de prinsen op aan de poorten van het paleis. Hij aanschouwt er een défilé waarin het leger en de *garde civique* centraal staan. Het regent pijpenstelen, en de defilerende troepen en de koninklijke familie zijn doorweekt, maar mogen daar, omwille van wie ze (geacht worden te) zijn, niet over klagen. Het gangbare midden-negentiende-eeuwse discours over mannelijkheid, waaraan vorsten zich dienen te conformeren en dat ze dienen uit te dragen, lijkt immers te bepalen dat dappere mannen niet bezwijken voor de regen en ook verkleumd heldhaftig standhouden. Tot het bittere einde. Of toch minstens tot het hen om gezondheidsredenen uitdrukkelijk verboden wordt:

De koning, die men herhaelde mael met aendringing aengezocht had om zich uit hoofde van den vallenden regen met eenen mantel te bedekken, heeft eindelyk, na meer dan de helft der geut te hebben onderstaen, zich aen die gezondheids voorzorg onderworpen. [...] De hertog van Saxon-Coburg-Gotha en onze prinsen hebben manmoedig de bekoring wederstaen.

schrijft *De Vlaming*, die daarmee een aanduiding levert van het belang dat aan dergelijke statements gehecht wordt.⁸⁷ Op een gelijkaardige manier worden in de feesten via de figuur van de koningin tevens opvattingen uitgedragen over wat vrouw-zijn inhoudt. Onder meer Van Hasselts beschrijving van een aan Louise-Marie opgedragen kunstwerk typeert het discours terzake treffend:

belle et riche de composition, on voyait cette Princesse conduite par le Génie de la Belgique, pour assister au grand jubilé de la royauté, et accompagnée de figures symbolisant la Tendresse, la Charité, l'Amour de la Famille, et la Foi, qui lui présentaient une couronne d'immortelles, tandis que des anges semaient des fleurs devant la rayonnante Souveraine [...]. Devant les montants de l'arcade, au soubassement de l'édifice et à chacune de ses faces, étaient placés quatre groupes qui n'avaient pas moins de six mètres de hauteur, et qui allégorisaient les principales qualités de la Reine, la Piété et la Charité. La partie de ce monument, qui faisait face à la rue de la Régence, était traitée en grisaille et en bas-relief. Les deux groupes qui ornaient ce côté représentaient l'Amour maternel et la Douceur.⁸⁸

Van een *family on the throne* is onder de eerste Belgische koning geen sprake geweest, maar de koningin blijkt wel degelijk een rol gespeeld te hebben als een betekenaar voor vrouwelijkheid. Aan haar persoon wordt een heel discours opgehangen over de rol van de vrouw in het gezin, haar plaats en betekenis in de samenleving en haar typische karaktertrekken. De koningin moet een discours over de vrouwelijke identiteit uitdragen, ja zelfs verpersoonlijken. De viering van 1856 is in dit opzicht een voorbode van hoe ook negen jaar later, bij de begrafenis van Leopold I en de daarop volgende eedafliegging van zijn zoon, de figuur van de koningin zeer expliciet op een soortgelijke wijze naar voren geschoven zal worden. Dat Leopold II als een gehuwd man koning wordt en er in 1865 dus, om het wat ongelukkig uit te drukken, een levende koningin voorhanden is, speelt daarbij vanzelfsprekend een belangrijke rol. Dergelijke vaststellingen leren veel over de monarchie. Ze tonen met name aan hoe koningen als geen ander bredere discours over de samenleving verwoorden, concretiseren en uitdragen. In de negentiende eeuw gebeurt dit in grote mate 'onbewust' en is dit iets 'bijkomends', dat bovendien vooral met de figuur van de koningin in verband gebracht moet worden. Parallel met de afzwakking van zijn politieke macht is echter ook de koning zich in de loop van de twintigste eeuw bewust in die richting gaan profileren. Een evolutie die gelinkt kan worden aan de tot op de dag van vandaag gangbare opvatting dat een koning op onder meer moreel vlak een voorbeeldfunctie heeft.

Ook de overige evenementen op de tweede dag van de viering, en dan vooral het avondlijk galaspektakel in de Munt, bieden een mooi aanknopingspunt voor de studie van subjectposities. Vertrekken doe ik met de vaststelling dat de juli-viering van 1856 in de officiële retoriek steevast als 'de groote volksbetooning'⁸⁹ omschreven wordt. Men beweert te vieren op vraag van het volk, en voor velen maakt precies het enthousiasme van de midden-negentiende-eeuwse 'jan-met-de-pet' het feest bijzonder. Diens deelname aan het feest wordt bestempeld als het mooiste geschenk dat een vorst te beurt kan vallen en als datgene waar 'ze' 'ons' in het buitenland om benijden.⁹⁰ Tegelijk echter is de eigenlijke viering in hoofdzaak en in de eerste plaats een aangelegenheid van en voor de elite. Hiermee wil ik niet gezegd hebben dat wat 'le peuple' genoemd wordt, niet meegeniet van de waarschijnlijk als aangenaam ervaren onderbreking van de dagelijkse sleur. Noch dat dat 'peuple' in het feest compleet buitengesloten wordt. Een historische stoet, die een hele namiddag lang doorheen de Brusselse straten trekt, kan door grote lagen van de bevolking aanschouwd worden, en hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld de *illumination* in het park en het afsluitend vuurwerk. Wat ik wél bedoel is dat 'het volk' in de (verslaggeving over de) viering een aparte plaats inneemt, dat het volk er op een 'aparte' manier behandeld wordt. Eerder heb ik al aangehaald hoe dit duidelijk naar voren komt in de samenstelling en de behandeling van het publiek bij de plechtigheden. Hier wil ik beklemtonen dat onderscheiden tussen volk en elite doorheen heel het feest aanwezig zijn en geconsacreerd worden. Neem bijvoorbeeld de speciaal voor de paupers ingerichte gratis toneelvoorstellingen. Naast het gegeven dat deze voor een zeer beperkt publiek opgevoerd worden, is hier vooral hun *timing* van belang. De voorstellingen in kwestie, een in het Nederlands en een in het Frans, vinden plaats terwijl de vorst zich samen met een heleboel prominenten in de Munt-schouwburg bevindt. Dit maakt van het waarschijnlijk goedbedoelde initiatief een aanhangsel bij het gebeuren. Zij die de voorstellingen bijwonen, zo lijkt impliciet de boodschap te zijn, hebben minder belang dan de *beau monde* die wel door de aanwezigheid van de vorst vereerd wordt en bovendien ook een veel grotere media-aandacht geniet.⁹¹ De voorstellingen illustreren bijgevolg hoe volk en elite in het feestgebeuren ingeschakeld worden op een manier die, eerder dan de samenhangigheid tussen beiden te stimuleren, de verschillen tussen beiden accentueert. Volk en elite vormen samen de feestende natie, dat wel; maar binnen het feest, en breder: binnen de natie, worden ze verondersteld dat op een verschillende wijze en vanuit een verschillende positie te doen.⁹²

Dat binnen wat een 'volksfeest' heet te zijn maatschappelijke groepen met een grote vanzelfsprekendheid respectievelijk centraal gesteld dan wel uitgesloten of naar de achtergrond verdrongen worden, weerspiegelt (en legitimeert) een welbepaalde maatschappijvisie. Gesteld kan worden dat de viering ten eerste een samenlevingsmodel dat aan het volk geen actieve participatie in het politieke of publieke leven toekent, in haar statuut van 'natuurlijke' en 'vanzelfsprekende' gang van zaken bevestigt. Ten tweede illustreert wat voorafgaat hoe het feest op een zeer concrete wijze duidelijk maakt wat het betekent tot het volk of de elite te behoren. De in het dagelijkse leven niet altijd even zichtbare onderscheiden tussen beiden worden in de viering geaccentueerd. Ook de vaak terloops geformuleerde opmerkingen over deze of gene kenmerken van 'het volk' dragen daar toe bij. Ze definiëren de betekenaars 'volk' en 'elite', en geven aan deze beide identiteiten een invulling. Beide, want door hun anders-zijn te benadrukken, 'construeert' de elite niet enkel het volk, maar meet ze tevens en misschien zelfs vooral zichzelf een identiteit aan. Niet onbelangrijk daarbij is, dat ook niet tot de elite behorende groepen de gelegenheid te baat nemen om zich te profileren en anderen ervan te overtuigen zich met de door hen verkondigde discours te gaan identificeren. Dit gebeurt bijvoorbeeld in twee in de *Broedermin* verschenen hekeldichten van de hand van De Kort en Van Rijswijk.⁹³ Het betreft gedichten over de tijdens de feesten uitgedeelde 'kruiskes':⁹⁴ onderscheidingstekens waarmee naar aanleiding van de viering kwistig omgesprongen werd. Concreet omschrijven beide auteurs dat kruisje als een oneervolle, want aan al te brave en in de pas lopende burgers toegekende decoratie. Het gevolg daarvan is dat discours waarbinnen dat kruisje wél een zeker prestige geniet in diskrediet gebracht worden. Hier wordt dus ingespeeld op het gegeven dat het vergaren van aanzien en prestige en het zich van daaruit positioneren in bepaalde machtssferen slechts binnen een bepaald discours kan gebeuren. Dat wil zeggen: prestige-opleverende strategieën hebben slechts een effect voor zover het publiek dat toestaat, voor zover het publiek zich het discours waarbinnen aan de genoemde strategieën een prestige gekoppeld wordt, heeft eigen gemaakt. In dit opzicht maken de gedichten duidelijk hoe precies het contingent karakter van positioneringsstrategieën (en breder: discours) maatschappelijke verandering mogelijk maakt. Immers: net omdat en slechts voor zover discours niet absoluut (kunnen) zijn, kan men ze in vraag gaan stellen, ondermijnen en eventueel vervangen. Concreet: als de lintjes die aan verdienstelijke burgers worden toegekend niet langer als eervol ervaren worden, kan de autoriteit van degenen die ze dragen én van hen die ze uitdelen in het gedrang komen. En zo kan dan een ruimte voor het creëren van nieuwe, door andere autoriteiten uitgedragen discours en subjectposities ontstaan. Eenzelfde mechanisme kan men onderkennen in het commentaar van de *Broedermin* op de inhoud van de feestelijke

toespraken. Dat daarin een rooskleurig beeld van de economische toestand wordt opgehangen, wordt door de krant opnieuw aangegrepen als een gelegenheid om de lezer die de zaken niet als dusdanig ervaart, als het ware van het heersend discours 'los te weken', teneinde een nieuw discours – waarin dan bijvoorbeeld wel aandacht besteed wordt aan de ellendige levensomstandigheden van een groot deel van de bevolking – ingang te laten vinden.⁹⁵

13

Onder het motto '*le couronnement de toutes les fêtes est le feu d'artifice; il faut beaucoup de bruit, beaucoup de flammes et beaucoup de fumée, pour que tout soit fini*'⁹⁶ wordt de 23ste, en daarmee ook de viering, afgesloten met een groots vuurwerk. Voorafgaand kon men op deze derde en laatste dag te Brussel onder meer een défilé, verscheidene openbare concerten, een muziek- en dansfeest in de tuinen van de Société Zoologique en een uitvoering van de Leopoldienne bijwonen. Vervult de meeste aandacht gaat echter naar de historische stoet die 's middags door de Brusselse straten trekt. De optocht betreft een lange feestparade, die uitmondt in wat als de climax van het heden omschreven wordt en waarin de verschillende Belgische provincies door middel van onder meer *tableaux vivants* hun eigen provinciaal verleden uitbeelden.⁹⁷ Dat een dergelijk verbeelden van het verleden in de feesten een belangrijke rol speelt, kan gezien hun aanleiding én gezien de culturele context waarbinnen ze plaatsvinden, weinig verbazing wekken. De viering is een herdenking, waarvan vele onderdelen – de genoemde stoet, maar bijvoorbeeld ook de versiering en de officiële retoriek – aan een geschiedenisles doen denken.

Ces fêtes, en effet, rappellent et répètent ce qui s'est fait il y a 25 ans; c'est le passé dans le présent.⁹⁸

of nog: de feesten, dat is

nos annales mises en action, descendues pour ainsi dire des hauteurs sereines de l'histoire sur nos places publiques, au profit de notre instruction et de nos plaisirs.⁹⁹

Een geschiedenisles die wil opvoeden, maar daarnaast tevens, door de natie een historie te geven, het zelfbewustzijn van hen die haar (moeten) dragen wil versterken.¹⁰⁰ Daarenboven laat men niet zelden vanuit een soort telosgedachte verstaan dat het heden goed is, omdat het in het verleden werd aangekondigd en omwille van dat verleden niet anders kan zijn dan het is. Even vaak wordt van 'de geschiedenis' een handelende entiteit gemaakt, die het heden aanschouwt, ziet dat het goed is en er aldus de ultieme rechtvaardiging voor levert.¹⁰¹

Bij deze, en breder: alle legitimerende en opvoedende doelstellingen

van de feesten zou ik ter afsluiting van dit artikel kort een aantal kanttekeningen willen plaatsen.¹⁰² Het spreekt vanzelf, maar het wordt zowel in de hedendaagse historiografie als in de negentiende-eeuwse commentaren vaak vergeten of minstens al te stilzwijgend aangenomen: opvattingen kunnen enkel effect hebben op mensen die én ermee in contact komen én ze begrijpen. Dat brede lagen van de bevolking de stoet of de versieringen van de stad aanschouwen, zegt bijgevolg niets over het bereik van de erin vervatte 'boodschappen'. Hymans lijkt zich daar zeer wel bewust van te zijn, wanneer hij een belerende uiteenzetting over de betekenis van de feesten begint met de opmerking dat '[l]a où les esprits frivoles n'auront vu que le prestige de l'art et la fièvre du plaisir, le penseur de toutes les nations aura trouvé un enseignement'.¹⁰³ Dat men het vaak heeft over een van vreugde dronken massa, belooft dus weinig goeds, en nog problematischer wordt het, wanneer men de factor ongelijke verdeling van cultureel en financieel kapitaal in rekening brengt. Dat men ook daar bewust over nadenkt, blijkt uit een eerst in de *Indépendance* verschenen en vervolgens door de *Broederman* overgenomen opmerking over de decoratie van een triomfboog. Het betreft een constructie met een aantal allegorische beelden. Laatstgenoemde krant schrijft hierover:

Al deze beelden zyn zeer goed herkenbaer aen de attributen welke zy by zich hebben, boven deszelfs hoofden had de schilder inderdaed hunnen naem en beteekenis in gouden letteren niet hoeven schrijven!¹⁰⁴

Los van wat dit leert over de toenmalige (opvattingen over de) verdeling van cultureel kapitaal, leert het in ieder geval dat men zich bezint over of en hoe boodschappen overkomen en over wie geacht wordt welke zaken te begrijpen.¹⁰⁵ Niet onbelangrijk detail daarbij is overigens, dat de extra uitleg bij de feesten en hun boodschap neergeschreven staat in teksten die enkel mensen bereiken die hetzij zelf hetzij via bemiddeling van derden kunnen lezen én over voldoende financieel kapitaal beschikken om zich de luxegoederen, die kranten en *a fortiori* boeken anno 1856 zijn, aan te schaffen. Dergelijke vaststellingen werpen de vraag op naar de bedoeling van de pedagogische doelstellingen van het feest. Dat men er zich van bewust lijkt te zijn de boodschappen die in het feest uitgedragen worden niet door om het even wie gedecodeerd kunnen worden, lijkt te impliceren dat ze dus gericht zijn op hen die over een aanzienlijke portie cultureel en financieel kapitaal beschikken. Lijkt, want helemaal zeker is dat niet. Is van een dergelijk bewustzijn sprake? En indien ja: moet dan bijgevolg het uitdragen van bijvoorbeeld een arbeidsethos tegen de achtergrond van een toenemende angst voor de massa geplaatst worden en, eerder dan als een vorm van opvoeding, als een vorm van geruststelling of verzekering voor de elite beschouwd worden? Of moet men het antwoord op de genoemde vraag in de richting van zaken als communicatieve netwerken

zoeken? Verder onderzoek zou het moeten uitwijzen. Dat begrippen als 'algemene kennis' en 'collectief geheugen' nooit te letterlijk genomen mogen worden, zou daarbij een mooi en vruchtbaar uitgangspunt kunnen zijn.

Drs. M. De Smaele, Vakgroep Nieuwste Geschiedenis Universiteit Gent, Blandijnberg 2, B-9000 Gent, België

Noten

- 1 Dit artikel kwam tot stand binnen het FWO-project 'De vorst als vaderfiguur. Een diachronisch onderzoek met het oog op de ontwikkeling van praktische taal en tekstanalytische methodologieën voor historici'.
- 2 *L'Indépendance belge*, 11.12.1865.
- 3 Ik zal het in wat volgt zo goed als uitsluitend over de driedaagse Brusselse nationale viering hebben. Ik wil er hier volledigheidshalve op wijzen dat het zilveren ambtsjubileum ook in andere Belgische steden uitgebreid gevierd is geworden en dat Leopold I na de 21ste in een soort rondtour door het land een groot aantal steden bezocht en er vele te zijner ere georganiseerde festiviteiten bijgewoond heeft. Voor een verslag van die bezoeken: zie E. Bochart, *Fleurons patriotiques de la couronne belge. Manifestations des communes belgiques [sic] à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de l'inauguration de S.M. Léopold Ier* (Bruxelles, Imprimerie de A. Mahieu et comp. 1856) xlvii e.v.
- 4 Voor recente publicaties waarin de viering aan bod komt: G. Janssens, 'Het pact tussen vorst en natie' in: R. Hoozee, J. Tollebeek & T. Verschaffel (red.), *Mis-en-scène. Keizer Karel en de verbeelding van de 19de eeuw* (Gent, Mercatorfonds/Museum voor Schone Kunsten 1999/2000) 160-165; J. Tollebeek & T. Verschaffel, 'Natie, geschiedenis en legitimatie' in: *ibidem*, 16-23. Op het moment dat voorliggend artikel vertrekkenklaar was, verscheen: J. Janssens, *De Belgische natie viert. De Belgische nationale feesten 1830-1914* (Leuven, Universitaire Pers Leuven 2001) waarin meerdere Belgische nationale feesten systematisch onder de loep genomen worden.
- 5 Reeds in april/mei 1856 maken de Kamers voor de 'célébration du 25e anniversaire de l'inauguration du Roi' zonder enige discussie een buitengewoon krediet van 300.000 fr. vrij, een voor die tijd vrij groot bedrag, dat bovendien achteraf onvoldoende zou blijken om de uiteindelijke meerkosten te dekken. (De Kamer van Volksvertegenwoordigers stemt voor het krediet met unanimiteit in de zitting van 23.4.1856, de Senaat, keurt het op 17.5.1856 eveneens met unanimiteit van stemmen goed. Voor het rapport van de commissie die het wetsvoorstel ter toekenning van dat extra krediet diende te onderzoeken en op basis waarvan de stemming in beide kamers gebeurt, zie de Documents Parlementaires van de Senaat, 1855-1857. Voor het tekort, zie de zitting van 21.12.1857 in de *Annales Parlementaires*.)
- 6 Met betrekking tot de versieringen, zie het hoofdstuk over de feestarchitectuur van de jubelfeesten van 1856 in: Janssens, *o.c.*, 23 e.v.
- 7 Overigens hadden de organisatoren bepaalde mensen ook nog eens apart uitgenodigd en het naar Brussel komen voor sommigen onder hen voordeliger gemaakt. Zo worden bijv. gepensioneerde officieren, leden van de Orde van Leopold, de met het Croix de Fer gedecoreerden, personen die een 'médaille pour acte de courage et de dévouement, en artisans qui ont obtenu la décoration agricole ou industrielle' persoonlijk uitgenodigd om de viering bij te wonen (zie *Moniteur*, 1.7.1856, 2337), en wordt per ministerieel besluit beslist dat de met het Croix de Fer gedecoreerden een reductie van 50% op hun treinbiljet naar Brussel krijgen (*L'Emancipation belge*, 18.7.1856). Terzijde: in een van de *Actes officiels concernant l'armée* worden de vergoedingen die op het persoonlijk militair zullen ontvangen vermeld. Het gaat om erg hoge bedragen: ze variëren al naargelang de rang van 40 tot 60 fr. (zie: *L'Emancipation belge*, 20.7.1856).
- 8 *L'Indépendance belge*, 21.7.1856.
- 9 *L'Emancipation belge*, 23.7.1856.
- 10 A. Van Hasselt, *Cérémonies et fêtes qui ont eu lieu à Bruxelles du 21 au 23 juillet 1856 à l'occasion du 25me anniv. de l'inauguration de Sa Majesté le roi Léopold Ier* (Bruxelles, Jules Génuiet 1856) 16.
- 11 Citaat uit de bestelbon waarmee het officiële verslag van de feesten aangekocht kan worden.
- 12 Bochart, *o.c.*, xlii.
- 13 De niet-Brusselse toeschouwers 'sont allés porter aux veillées de la famille le récit de leurs émotions, et répandre au sein de nos campagnes les germes bienfaisants et féconds

- de leur saint patriotisme' (L. Hymans, *Compte rendu des cérémonies et des fêtes célébrées à Bruxelles les 21, 22 et 23 juillet 1856 à l'occasion du XXVe anniversaire de l'inauguration de S.M. Léopold Ier* (Bruxelles, Alexandre Jamar 1856) 31).
- 14 *De Vlaming*, 25.7.1856.
 - 15 *L'Indépendance belge*, 22.7.1856.
 - 16 Zo worden ze bijvoorbeeld na de laatste feestdag op het paleis ontvangen, opdat ze de vorst persoonlijk zouden kunnen feliciteren met zijn feest. Dit, en de buitenlandse aandacht voor de feesten, wordt uitgebreid verslaan in de *Moniteur* (zie *Moniteur*, 24.7.1856, 2773, en 25/26.7.1856, 2784). Overigens houden de Belgische journalisten in het algemeen de buitenlandse pers, die ze uitgebreid citeren en becoming commentariëren, goed in de gaten.
 - 17 Van Hasselt, *o.c.*, 41. Ook de buitenlandse thema's in de versieringen lijken de toeschouwers ervan te willen overtuigen dat België door de rest van Europa als een volwaardige natie erkend wordt en op het internationale toneel haar mannetje kan staan. Tekenend in dit verband is de decoratie van de tribune op de Place de la Société-Civile, waar 'la pensée de l'architecte n'eut pas été complète s'il n'y eût ajouté d'autres éléments destinés à retracer la situation extérieure et nos relations avec les autres pays' (*L'Indépendance belge*, 21.7.1856). Zie hiervoor ook Janssens, *o.c.*, 30.
 - 18 *Moniteur*, 25/26.7.1856, 2799 (citaat uit de *Observateur belge*).
 - 19 Hymans, *o.c.*, 100.
 - 20 '[L]es étrangers qui ont assisté à ce spectacle se seront sans doute fait encore une plus haute idée de notre pays; ils se seront dit certainement qu'une nation qui possède à un si haut degré le sentiment de sa personnalité et de son indépendance, mérite le rang que sa prudence lui a acquis dans la grande famille européenne au sein de laquelle il saura tenir désormais un rang digne de son présent et de son passé.' (*L'Indépendance belge*, 24.7.1857.) Terzijde kan hierbij nog opgemerkt worden, dat waarschijnlijk vooral aan het overtuigen van Frankrijk een groot belang gehecht wordt. Immers: 'Bekend is het van overlang wat vuile logenachtige schriften en zinnelooze prietpraatjes er over onzen goede monarch en over ons, bij onze zuidervrienden geschreven zijn' (G. Hendriksone, *Eenige galmen bij den vijfen-twintigste verjaring van 's konings krooning* (Dendermonde, Drukkerij E.M. Ducaju Zoon 1856) 14).
 - 21 Hymans, *o.c.*, 31.
 - 22 Van Hasselt bijvoorbeeld stelt in zijn voorwoord expliciet dat dit zijn uit een *devoir* voortkomende bedoeling is. Tekenend voor het belang dat aan het bewaren van de herinnering van het feest gehecht wordt, is ook dat men het opmaken en verspreiden van verslagen over de feesten als een 'acte de patriotisme intelligent' omschrijft (zie de bestelbon waarmee het officiële verslag van de feesten aangekocht kan worden).
 - 23 Voorstel geformuleerd in een lezersbrief aan de *Moniteur* (*Moniteur*, 25/26.7.1856, 2798).
 - 24 '[I]a grandeur de ce spectacle est bien faite pour émouvoir et pour laisser dans tous les cœurs d'impérissables souvenirs' (*L'Emancipation belge*, 22.7.1856).
 - 25 J. Perry, *Wij herdenken, dus wij bestaan. Over jubilea, monumenten en de collectieve herinnering* (Nijmegen, SUN 1999) 45. De tijdgenoot heeft het over hoe '[I]e souvenir du vingt-cinquième anniversaire restera à jamais dans nos cœurs, et les manifestations des Belges dans ces solennités patriotiques seront l'exemple de nos neveux' (Bochart, *o.c.*, vi); en over 'l'œuvre dont l'éclat rejaillit sur tous, et sert d'enseignement et de modèle aux générations futures' (Hymans, *o.c.*, 18).
 - 26 Zie Perry, *o.c.* Behoren te vervullen, want nagaan in hoeverre dat daadwerkelijk lukt, is een heikele onderneming. Nog problematischer wordt het wanneer men het in navolging van Durkheim heeft over het ervaren van gemeenschappelijke gevoelens of over algemene waarden. Zie hiervoor o.m. de reeds oude discussie tussen Shils en Birnbaum: E. Shils & M. Young, 'The meaning of the coronation', *Sociological Review*, new ser., 1 (1953) 63-81; M. Birnbaum, 'Monarchs and sociolinguists', *Sociological Review*, new ser., 3 (1955) 5-23.
 - 27 Voor een commentaar op dit Durkheimiaans perspectief en een bespreking van het eveneens vaak gehanteerde marxistische perspectief, zie ook: D. Cannadine, 'The Con-

- text, *Performance and Meaning of Ritual: the British Monarchy and the 'Invention of Tradition'*, c. 1820-1977' in: E.J. Hobsbawm & J. Ragnier (eds.), *The Invention of Tradition* (Cambridge etc., Cambridge University Press 1983) 101-108.
- 28 In de breedst mogelijke betekenis van het woord: alle praktijken (het weze linguïstische, het weze non-linguïstische) die een vorm- en een betekenisgevend effect beogen.
- 29 Dat men meent de trots der Belgen te moeten stimuleren, lijkt overigens samen te hangen met een soort minderwaardigheidscomplex, want opmerkelijk vaak is sprake van het door 'anderen' misprezen 'kleine België'.
- 30 Voor het gebruik van banketten in nationale vieringen, zie ook: Janssens, *o.c.*, 137 e.v.
- 31 Cf. Pierre Bourdieu's schitterende *Language and Symbolic Power*.
- 32 Omdat België nog een jonge natie is, nog maar aan haar eerste vorst toe, kan *strictu sensu* niet van een typisch Belgisch ceremonieel gesproken worden. Niettemin is aan dat laatste geen gebrek. Geheel in de lijn van het negentiende-eeuwse culturele klimaat, wordt aan België een ver verleden toegeschreven, waaruit dan naar hartelust tradities geput worden. Ook buitenlandse monarchieën (met name de Engelse) zijn in dit verband duidelijk een inspiratiebron. Een interessant voorbeeld terzake is dat naar aanleiding van de viering verscheidene voorstellen tot het verlenen van gratie aan o.m. politieke gevangenen worden uitgewerkt (zie hiervoor de *Moniteur*). Een geschiedenis van deze traditie vindt men in: R.A. Jackson, *Vive le Roi! A history of the French coronation from Charles V to Charles X* (Chapelhill-London, University of North Carolina Press 1984) 95 e.v.
- 33 Het was een van de eerste drie 'points principaux' waarover de leden van de centrale commissie voor de organisatie van de feesten het zonder al te veel discussie eens waren geraakt. Cf.: de commissie 'jugéa que l'itéraire suivi par le Roi, lorsque le 21 juillet 1831 il vient prêter à la Constitution un serment si fidèlement tenu, à une importance tout à fait historique, et qu'en priant SM de le suivre encore le 21 juillet 1856 elle rapprocherait immédiatement dans tous les esprits deux dates destinées à rester marquées dans nos fastes' (Van Hasselt, *o.c.*, 15). Dezelfde weg zal ook gevolgd worden wanneer Leopold II zich in 1865 naar zijn eedaflegging begeeft. Het officiële programma uit de *Moniteur* zal dan expliciet verwijzen naar de viering van 1856 (zie: *Moniteur*, 15.12.1865, 6403).
- 34 Naast de nog steeds in leven zijnde vorst en personages die, omdat ze een verleden belichamen en aan een verleden herinneren, op een wat vreemd aandoende manier behandeld worden als iets kostbaars, wordt ook wat nog aan voorwerpen uit 1831 overblijft gekoesterd. Tijdens de ceremonie treedt de militaire school bijvoorbeeld naar voren 'déployant avec un légitime orgueil les nobles déchirures de son vieux drapeau de 1830' (Bochart, *o.c.*, xxi) en Louis Hymans includeert in zijn opsomming van wat nog uit het verleden overblijft zelfs het met grote zorg omringde paard waarmee Leopold in 1831 zijn entree maakte: 'Le roi Léopold possède encore le cheval sur lequel il fit son entrée dans Bruxelles en 1831. Ce vénérable coursier a une écurie particulière au château de Laeken, et il est l'objet des soins les plus pressés' (Hymans, *o.c.*, 7). Enigszins in samenhang hiermee wil ik tenslotte opmerken dat men werkelijk het verleden lijkt te willen 'herbeleven'. Dat *L'Indépendance belge* zich in haar berichtgeving over de ceremonie op de Place de la Société-Civile laat ontvallen dat '[u]n souffle de 1830 a certainement passé à cette heure-là sur tous les assistants et nous entendions à nos cotés un des hommes [...] laisser échapper ces paroles significatives: Ah! j'ai retrouvé aujourd'hui la Belgique des anciens jours' (*L'Indépendance belge*, 22.7.1856), is daar een treffend voorbeeld van.
- 35 Muziek neemt zowel in het gebeuren als in de verslaggeving een niet onbelangrijke plaats in, en dit in die mate dat sommigen zich daar, getuige onderstaand citaat uit de *Moniteur*, vragen bij gaan stellen: 'Quelques personnes s'étonnaient de la grande part donnée à la musique dans ces fêtes nationales. Mais la musique, que l'on a justement appelée la langue du coeur, ne doit-elle pas être placée au premier rang dans ces solennités où la Nation entière témoigne au Roi son amour et sa reconnaissance?' (*Moniteur*, 25/26.7.1865, 2796). De idee van via de muziek het hart, en dan vooral de zich daarin bevindende patriottische gevoelens van de burgers te bereiken, is prominent in de verslaggeving aanwezig.

- 36 Het betreft de neef van Leopold I: Ernest de Saxe-Cobourg-Gotha, de prins George de Saxe en de Graaf van Westmoreland (zie Bochart, *o.c.*, xix).
- 37 Voor het uitnodigen van de vorst op dat banket, zie de *Annales Parlementaires*, zitting van 6 mei 1856.
- 38 Hymans, *o.c.*, 61. Alleen al de beschrijvingen en de afbeeldingen van de toiletten doen vermoeden dat zelfs 'het volk' op de eerste rijen langs de straten waar de optocht voorbijkomt, laat staan zij die vanop de Place de la Société-Civile de politieke ceremonie en het Te Deum mogen aanschouwen, niet de eerste de beste zijn. Voor de afbeeldingen, zie bijvoorbeeld het werk van Hymans en dat van Van Hasselt. Dat dergelijke afbeeldingen misschien een vertekend, 'verbeterd' beeld van het gebeuren geven, bevestigt alleen maar dat men zich tot een 'beter' publiek richt.
- 39 Voor die kritieken, zie *De Broedermin*, 23.7.1856, en *L'Indépendance belge*, 21.7.1856. Dat slechts een beperkt aantal mensen toegelaten worden, leidt bij sommigen tot teleurstelling, waarop handig wordt ingespeeld door eigenaars van zich in de buurt van het plein bevindende huizen. Kamers en balkons, tot zelfs daken toe worden tegen betaling ter beschikking gesteld van enthousiastelingen. Dat het de meer welgestelde enthousiastelingen betreft, blijkt uit het geld dat ze daarvoor moeten neertellen: 'Toutes ces places se louaient de quinze à vingt-cinq francs; pas une est restée vide' (*L'Indépendance belge*, 21.7.1856).
- 40 Dit wordt zeer mooi verwoord door Van Hasselt, wanneer die stelt dat de organisatoren m.b.t. 'l'emplacement où il serait le plus convenable que la démonstration nationale eût lieu' al in een vroeg stadium beslist hadden dat de ceremonie haar 'caractère grandiose, général et populaire' zou verliezen indien ze zou doorgaan in de besloten ruimte van een paleis. Vandaar dat de feestcommissie beslist ze te houden op een 'vaste espace, où le peuple tout entier pût, au moyen de nombreux délégués, envoyés de toutes les parties du royaume, y prendre part et y figurer à la fois comme témoin et comme acteur; et elle choisit à cet effet, la place de la Société-Civile' (Van Hasselt, *o.c.*, 12).
- 41 Zo symboliseert de speciaal voor de gelegenheid opgetrokken triomfboog aan de poort van Laeken de verwachtingen van 1831 en de anno 1856 tot dankbaarheid nopende inlossing daarvan (zie o.m. Hymans, *o.c.*, 1, en Van Hasselt, *o.c.*, 16) en wordt de ceremonie op de Place de la Société-Civile niet voor niets ingeleid door een cantate met de titel 'chant belge de reconnaissance' (voor de tekst van het lied, zie *Moniteur*, 22.7.1856, 2747).
- 42 Zie de brief van Leopold aan baron Nothomb, gedateerd op 20 juli 1856, geciteerd in C. Bronne, *Lettres de Léopold Ier* (Bruxelles, Charles Dessart 1943) 262, waarin Leopold schrijft: 'Le spectacle est beau de voir un pays reconnaissant après un règne déjà si long'.
- 43 Hymans, *o.c.*, 7.
- 44 *De Vlaming*, 27.7.1856.
- 45 De herdenking en herbeleving van de eedaflegging worden expliciet als een recht omschreven in bijv. 'Le roi Léopold avait le droit de redire ces généreuses paroles de 1831, ses actes, à lui, en ont été, pendant vingt-cinq ans, la constante et loyale consécration' (*Moniteur*, 25/26.7.1856, 2799, overgenomen uit de *Observateur belge*).
- 46 Deze gedachte komt bijv. mooi naar voren in omschrijvingen als 'la manifestation de la joie publique au moment où le Roi renouvelle après vingt-cinq années de liberté, de prospérité et de concorde, son entrée solennelle dans la capitale' (*Moniteur*, 22.7.1856, 7252).
- 47 Dit Nationaal Congres kwam in de nasleep van de Belgische opstand van 1830 tot stand en werd bij de eedaflegging van Leopold I definitief opgegeven. Hymans heeft het over 'cette illustre assemblée à laquelle la Belgique doit sa charte et le Roi Léopold son mandat' (Hymans, *o.c.*, 14).
- 48 Hymans, *o.c.*, 14.
- 49 Vreemd genoeg wordt het antwoord van de vorst niet weergegeven in de *Moniteur*. Het staatsblad meldt enkel dat de koning 'a répondu de la manière la plus gracieuse à MM. les membres du congrès national' (*Moniteur*, 22.7.1865, 2746).
- 50 Zie: *L'Emancipation belge*, 23.7.1856. Hetzelfde relaas kan men ook lezen in *L'Indépendance belge*, 22.7.1856, en in het werk van Bochart.

- 51 Hymans, *o.c.*, 14.
- 52 Brief van Leopold aan A.M. Van de Weyer, gedateerd 30 juli 1856; geciteerd in Bronne, *o.c.*, 263.
- 53 De talrijke verwijzingen naar de Belgische grondwet spelen in dit discours een belangrijke rol. Vaak worden de koning en de natie eraan herinnerd dat het naleven van de Grondwet een *conditio sine qua non* voor elk harmonieus samenleven is (een stelling ten bewijze waarvan men maar al te graag de omwentelingen van 1848 aanhaalt) en ook Leopold zelf geeft herhaaldelijk uiting aan zijn respect voor de Grondwet, waarvan hij expliciet zegt dat ze buiten hem tot stand gekomen is (Toespraak vorst, in antwoord op de toespraken in naam van respectievelijk de Senaat en Kamer van Volksvertegenwoordigers).
- 54 In de toespraak van de voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers luidt het bijv.: 'la Royauté belge est demeurée populaire sans faiblesse, et forte sans oppression'.
- 55 Toespraak in naam van de Senaat.
- 56 Van Hasselt, *o.c.*, 12.
- 57 Toespraak in naam van de Kamer van Volksvertegenwoordigers.
- 58 Bochart, *o.c.*, v.
- 59 Toespraak van de Brusselse burgemeester C. de Brouckere. De staat-schip-metafoor wordt ook mooi verwoord in het dichtwerk van Charles Marcellis: 'Voilà ce qu'ont valu vingt-cinq ans de sagesse / Vingt-cinq ans consacrés à diriger au port / Le vaisseau de l'Etat, que ballottent sans cesse / Le flot des passions et le souffle du sort' (C. Marcellis, *Vingt-cinq ans au Roi Léopold premier et au peuple belge* (Bruxelles, Imprimerie de E. Guyot et Stapleaux Fils 1856) 18).
- 60 De vorst gebruikt enkel de vader-metafoor, ook in antwoorden op toespraken waarin hij als een kapitein omschreven wordt (cf. de toespraak van de Brusselse burgemeester C. de Brouckere). De notie van gehoorzaamheid komt o.m. naar boven in het antwoord van de vorst op de toespraken in naam van respectievelijk de Senaat en Kamer van Volksvertegenwoordigers, waarin Leopold de 'déférence pour les vus paternelles de leur Roi' als een van de kwaliteiten van 'de Belgen' omschrijft.
- 61 Van Hasselt, *o.c.*, 12.
- 62 Ze hebben het dan over de 'glorification de tous les dons de la vertu et du génie que le ciel s'est plu à réunir dans la personne auguste du souverain auquel la Belgique est redevable d'un bonheur de vingt-cinq années' (*Moniteur*, 22.7.1856, 2753), of in plichten vertaald: 'se consacrer pour la bonheur de la nation belge' (Toespraak in naam van de Senaat).
- 63 Toespraak in naam van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. In die speech wordt overigens ook gewezen op de aan de koning toegekende prerogatieven inzake militaire kwesties.
- 64 Toespraak in naam van de Senaat.
- 65 In *L'Emancipation belge* staat op 19 juli volgend bericht te lezen: 'Quelques journaux allemands, entre autres la Gazette s'Augsbourg et la Gazette de Cologne, mystifiés par des correspondants de Bruxelles, ont parlé d'un prétendu projet d'abdication attribué au roi Léopold, et ont même cité à ce sujet des noms propres qui n'auraient pas dû figurer dans leurs colonnes. Nous pouvons affirmer que les hommes honorables cités dans ces correspondances protestent avec force contre le langage qu'on leur prête et qui sera publiquement démenti. Les personnages les mieux informés de Bruxelles n'ont rien appris de l'événement dont quelques feuilles allemandes paraissent se préoccuper. Le public sérieux ne doit donc y prêter aucune attention. Nous saisisons cette occasion d'avertir les feuilles allemandes, et notamment la Gazette de Cologne, que leur crédulité est ridiculement exploitée par leurs correspondances belges, qui leur font insérer des articles qu'aucun journal de notre pays n'oserait publier' (*L'Emancipation belge*, 19.7.1856.).
- 66 Dat de voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers in zijn toespraak opmerkt dat de koning zijn taak vooral goed uitvoert 'exercant d'autant plus d'autorité qu'elle cherchait moins à la faire sentir' kan misschien ook als een afbakening van de koninklijke

rol worden opgevat. Tevens valt op dat de koning vooral wordt aangemaand om op buitenlands vlak een grote politieke invloed uit te oefenen en men hem met betrekking tot het binnenland een veel minder uitgesproken rol toedicht.

67 Toespraak in naam van de Senaat.

68 Zie Bochart, *o.c.*, lviii. Ook in andere toespraken haalt Leopold zijn kinderen aan (zie onder meer de toespraak aan de gouverneur van wat toen la Flandre Occidentale was, die aan de burgemeester van Namen en die aan de voorzitter van de provincieraad van Luxemburg, allen geciteerd in *ibidem*, passim). Verder wil ik in dit verband ook nog melding maken van naar aanleiding van de feesten gepubliceerde gedichten, waarin het thema herhaaldelijk ter sprake komt (zie bijv. het gedicht van P.J. Riguelle, geciteerd in Bochart, *o.c.*, 73).

69 'C'eut été cependant quelque chose d'imposant que l'ensemble de douze cent voix chantant le Te Deum à l'unisson avec un accompagnement de deux cent instruments, et il est regrettable que le conflit dont nous venons de parler n'ait pas permis que la cérémonie du 21 juillet offrit ce grand intérêt d'art' (*L'Indépendance belge*, 22.7.1856). De krant voegt er nog aan toe: 'Ce n'est qu'un détail imparfait dans cette solennité si magnifique et si imposante, mais il aurait été si facile de la rendre complète'.

70 *L'Emancipation belge*, 22.7.1856.

71 Voor dat religieuze karakter van de juli-viering, zie ook Janssens, *o.c.*, 68. Voor de levensbeschouwelijke tegenstellingen in latere nationale vieringen, zie *ibidem*, 165 e.v.

72 Meer dan 800 geestelijken wonen de plechtigheid bij, en dat boegbeeld Jules Malou jammer genoeg afwezig is, wordt in de katholieke media toch vervelens toe herhaald.

73 *De Vlaming*, 27.7.1856. De toevoeging 'En dit gevoel heeft zich onder de bedienaren des godsdienst opgedaen met eene kracht die den grootsten indruk te wege heeft gebracht' wil de lezers er in ieder geval van overtuigen dat dat effect gehad heeft.

74 Dit verklaart tevens waarom *De Vlaming* er zo sterk de nadruk op legt dat niet enkel de vorst, maar ook het nationaal congres geestdriftig door de clerus wordt toegejuicht.

75 Bisschoppen en priesters komen de vorst tegemoet en 'begroeten hem door een, drymael herhaelden *vivat* die in de verte weërgalmden' (*De Vlaming*, 27.7.1856).

76 *De Vlaming*, 27.7.1856. De krant voegt er nog aan toe: 'De Koning beantwoordde op de vriendelykste wyze aen dit zoo hertelyk onthael, en toen hy de hand van den kardinael drukte, hernamen de toejuichingen zoo levendig, dat Z.M. er op de klaerblykendste wyze van aengedaen was. Nooit, schryft ons een ooggetuige, heb ik den Koning zoo vergenoegd gezien.'

77 *De Vlaming*, 27.7.1856. Hierbij dient opgemerkt dat de verslaggevers van *De Vlaming* de woorden van de koning 'maer overschryven voor wat den zin aengaet'.

78 Ik citeer hier gemakshalve de Nederlandse vertaling die *De Vlaming* van de oorspronkelijk in het Frans gehouden redevoering geeft. Voor de Franse versie, zie: *L'Emancipation belge*, 24/25.7.1856, of Hymans, *o.c.*, 53.

79 Zie voor deze voorgeschiedenis M. Van de Wijngaert, M. Beullens & D. Brants, *België en zijn koningen. Monarchie en macht* (Antwerpen-Baarn, Houtekiet 2000) 345-346; T. Luykx & M. Platel, *Politieke geschiedenis van België. 1. Van 1789 tot 1944* (Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen 1985) 113-116; en Janssens, *o.c.*, 59-62.

80 Janssens haalt ter verklaring de verandering van het onderwerp van de dichtwedstrijd aan (zie Janssens, *o.c.*, 61).

81 Er worden werken met titels als 'Voor moedertaal en vaderland' ingediend. De *Moniteur* van 5 juli 1856 somt de ingezonden gedichten op. Onder de noemer 'Pièces en langue française' worden 156 gedichten geklasseerd, waarvan er enkele een Latijnse en één een Nederlandse titel dragen. Onder de noemer 'Pièces en langue flamande' worden 88 gedichten aangehaald, waaronder opnieuw enkele Latijnse, maar ook Engels- en Franstalige titels (o.m. het winnende, door van Duyse ingezonden: 'J'ai toujours aimé ce bon vieux flamand'). Wat de inhoud betreft zijn de titels zeer uiteenlopend: van citaten van Leopold I, over religieus geïnspireerde motto's, tot titels als 'Le Belgique et la Palestine'.

82 Zo is de achterliggende boodschap bij het zij aan zij afbeelden van Waalse en Vlaamse provincies op de boog op de Montagne de la Cour: 'A chaque province wallonne est

réunie, dans l'allégorie, une province flamande afin d'exprimer l'union parfaite qui règne entre toutes parties du pays, afin d'exprimer aussi le concours de la nation entière dans la célébration du grand anniversaire, et les sentiments d'admiration, de reconnaissance et d'amour que tous les Belges, Flamand ou Wallons, gardent dans leurs cœurs au souverain de leur choix' (*Moniteur*, 22.7.1856, 2755); wordt in speeches vaak over vreedzaam naast elkaar levende Walen en Vlamingen gesproken; en gebiedt ook een naar aanleiding van de feesten gepubliceerd gedicht: 'Frères par l'antique courage / Comme par d'antiques vertus, / Pour consolider votre ouvrage / Cessez de vivre par tribus. / *Flamands! Wallons!* ah! quelle injure / Pour des martyrs ou des héros; / *Belges!!* ce nom magique assure / Les plus prodigieux travaux!' (gedicht van J. Kirsch, gepubliceerd in: Bochart, o.c., 39).

- 83 Voor de verhouding tussen vorst en Vlaamse Beweging, zie H. Van Goethem, 'Monarchie' in: R. De Schryver, B. De Wever, G. Durnez e.a. (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (Tielt, Lannoo 1998) 2073-2075.
- 84 Of, zoals E. Van Driessche het verwoordt in de tweede strofe van zijn pamflet-gedicht 'Nagalm der nationale julyfeesten, 1856': 'België heeft gejuicht en by de jubelklanken / Verhief zich luidt de stem van 't vlaemsche volk, / Als uit één hart, als uit één mond ter wolk! / By zulk heil zyn liefdeblyken zielspranken! / De Vlaming, ja, mint Vorst en Vaderland, / Maer ook zyn' tael is hem een dierbaer pand! / 'T Was hem pligt, hy moest voor haer de stem verheffen'. Ook in het genoemde manifest, dat op 14 juli overhandigd werd aan de kroonprins Leopold, wordt het verwoorden van Vlaamse eisen omschreven als een plicht, als iets waar de Vlamingen niet onderuit kunnen. Zie: Luykx & Platel, o.c., 115.
- 85 Een zeer mooi voorbeeld daarvan is het gedicht van Henderikssone, o.c., 9.
- 86 De winnaars krijgen een medaille ter waarde van 600 fr. De Vlaamse jury kent de prijs aan twee, *ex aequo* winnende Vlamingen toe. De jury voor de Franse gedichten reikt ook een medaille van 400 fr. en een van 350 fr. uit aan de op de respectievelijk tweede en derde plaats geëindigde dichters (cf. *Moniteur*, 19.7.1856, 2649). De samenstelling van die jury's had trouwens wat voeten in de aarde gehad. De in het staatblad van 3.7 gepubliceerde benoeming van de juryleden moest al op 5.7 gecorrigeerd worden, omdat de – o ironie: Vlaamsgezinde – Snellaert bij de Vlamingen was ondergebracht, terwijl hij eigenlijk in de jury voor de Franstalige gedichten moest zetelen (zie: *Moniteur*, 3.7.1856, 2370; en *Moniteur*, 5.7.1856, 2428).
- 87 *De Vlaming*, 25.7.1856. Idem in het Frans in *L'Indépendance belge*, 23.7.1856.
- 88 Van Hasselt, o.c., 19.
- 89 *De Vlaming*, 27.7.1856.
- 90 Sommige verslaggevers gaan zelfs zo ver het enthousiasme van het volk jegens zijn leiders te omschrijven als een aan de Belgen eigen instinct: 'Quand un prince entrant dans sa bonne ville, inaugurant sa puissance par de nobles et généreuses promesses, tout le monde accourait, les rues se jonchaient de fleurs sous les pieds de ses chevaux, les flambeaux s'allumaient, les carillons égreuaient dans les cieux leurs plus joyeux refrains; tout le monde était là, riche ou pauvres, peuple et bourgeois, vieux et jeunes, hommes et femmes, et pas une voix ne s'isolait du chœur de l'allégresse commune. Au fond de ces instincts si chers les siècles n'ont rien changé. Ils n'ont modifié que la forme' (Hymans, o.c., 78). Heel vaak wordt in dergelijke opmerkingen benadrukt dat het enthousiasme van het volk spontaan en dus niet van bovenaf opgelegd of opgewekt is.
- 91 Hymans schrijft over de voorstellingen: 'et tandis que le public privilégié remplissait la salle du Théâtre de la Monnaie, le peuple était convié à des représentations gratuites en flamand et en français', en dat hij met bovenstaand citaat wil aantonen dat '[l]e plus pauvre comme le plus riche a eu sa part de divertissements et de spectacles', vat mijn betoog goed samen (Hymans, o.c., 99).
- 92 Naast een zich niet met het echte feest inlatende, terzijde geëntertainde massa, moet 'het volk' vooral een geruststellende steun aan de monarchie verlenende groep toeschouwers zijn. Overigens kan dat 'het volk' zo dominant in de officiële retoriek aanwezig is, opgevat worden als een illustratie van het gegeven dat het volk in de midden-negentiende-

- eeuwse maatschappij een niet (langer?) te verwaarlozen onderdeel van het maatschappelijke bestel is.
- 93 Het gedicht van Frans De Kort, gedateerd 18.7.1856, werd gepubliceerd in *De Broedermin*, 24.7.1856. Het tweede gedicht, van de hand van Jan van Ryswijck, werd gepubliceerd in o.m. *De Broedermin*, 23.7.1856.
 - 94 Bedoeld wordt het Kruis van de Leopoldsorde, dat ook in de versiering van bijvoorbeeld de Place de la Société-Civile aanwezig was (zie: Janssens, o.c., 29).
 - 95 Zie *De Broedermin*, 24.7.1856. Het is niet onbelangrijk hierbij op te merken dat in deze tegendiscours, eerder dan de vorst of de koninklijke familie, vooral de ministers gevisieerd worden. Zo draagt Frans De Kort zijn gedicht expliciet op 'aen het ministerie', en is ook de kritiek op de rooskleurige voorstelling van de economie gericht op de toespraken aan de vorst en dus niet die van de vorst zelf.
 - 96 *Moniteur*, 25/26.7.1856, 2797.
 - 97 Zie voor een beschrijving van de stoet, en voor het gebruik van historische stoeten in andere nationale vieringen ook: Janssens, o.c., passim.
 - 98 *Moniteur*, 22.7.1856, 2750.
 - 99 *L'Indépendance belge*, 24.7.1856. Zie ook: Hymans, o.c., 31, waar de officiële verslaggever, alsof het een list betreft, opmerkt dat wie de feesten aanschouwt ondanks zichzelf informatie over de Belgische nationale geschiedenis zal opnemen: 'Et malgré lui il étudiera notre histoire'.
 - 100 Zie hiervoor bijv.: Tollebeek & Verschaffel, o.c.
 - 101 Men heeft het dan over hoe de feesten moeten 'opérer en quelque sorte une résurrection du passé venant rendre hommage au présent' (Van Hasselt, o.c., 40). De vele discours waarin het aan het nog komende verleden wordt overgelaten om 1856 te beoordelen, lijken een gelijkaardige visie op de (rol van) geschiedenis te weerspiegelen.
 - 102 Voor wat die opvoedende aspecten betreft: het feest draagt onder meer de noties berusting, gehoorzaamheid, respect voor en gehechtheid aan de Belgische instellingen, en – in het licht van wat volgt: opvallend genoeg – werklust uit.
 - 103 Hymans, o.c., 31. Een gelijkaardige opvatting komt ook in onderstaand citaat naar voren: 'Les faits, quelle qu'en soit la nature, portent en eux leur enseignement et leurs conséquences; c'est une vérité tellement vulgaire qu'elle ne vaudrait pas la peine d'être rappelée, s'il n'était permis de supposer que, parmi les milliers d'étrangers accourus à Bruxelles pour jouir du spectacle des derniers solennités, il s'est trouvé des esprits assez superficiels pour n'y voir que des fêtes et rien au delà. C'est pour ceux-là, pour tous ceux aussi qui n'ont pas été témoins de ces trois jours d'allégresse publique et pour les étrangers qui ne connaissent notre pays, qu'il peut être important d'insister sur le sens profond, sur l'immense portée des manifestations unanimes qui sont venues témoigner, à tant de reprises, de l'amour du peuple belge pour ses institutions et pour sa dynastie' (*L'Indépendance belge*, 26.7.1856). Interessant hier is vooral de bepaling van de doelgroepen waarvoor de extra uitleg bedoeld is.
 - 104 *De Broedermin*, 23.7.1856.
 - 105 In *L'Indépendance belge* staat dat de extra informatie op de beelden werd aangebracht 'pour surcroit de précaution et pour aider aux intelligences rebelles'. Dit zegt iets over het lezerspubliek waar de krant op mikt, kan tevens als alweer een strategie van zelfbevestiging opgevat worden en is met het oog op wat volgt zeker niet oninteressant. Overigens neemt *De Broedermin*, die voor het overige letterlijk hetzelfde zegt als *L'Indépendance*, deze ene zin intrigerend genoeg niet over.